ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1932

ГРУДЕНЬ

м. Бутович.

ЛІТОПИС

червоної калини

1 9 3 2

ГРУДЕНЬ

м. бутович.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата	13·—	зол.
Піврічна »	7·—	»
Чвертьрічна »	3·50	»
Для членів »Червоної Калини« чвертьрічно	3·—	»
Ціна поодинокого числа	1·20	»
В Румунії: річна передплата	360	леїв
піврічна 190 л., чвертьр. 100 л.		

Для інших країв 2 $ річно.

За кордоном приймають передплату на »Літопис Червоної Калини« та впис членів: **В Сполучених Держ. Північної Америки: Myron Surmach, 103. Avenue A, New-Jork, N. J. USA. / В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121. / В Румунії: Dmytro Herodot, Bucarest IV., Delea Veche 45. / В Чохословаччині: Ukrainskyj Hromadskyj Vydavnycyj Fond, Praha-Vrzovice, Brožikova ul. č. 390.**

АДРЕСА: ЧЕРВОНА КАЛИНА, ЛЬВІВ, ПІДВАЛЛЯ 7/III. Конто П. К. О. ч. 410,185.

КУПУЙТЕ ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

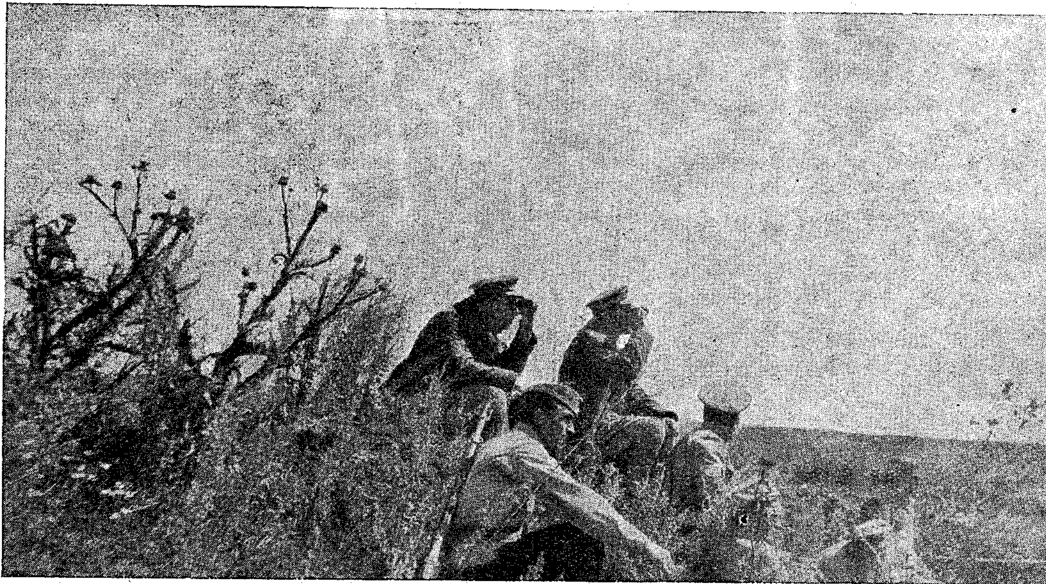
	Ціна для нечленів	членів
Берестейський мир, з нагоди 10-х роковин 9. II. 1928. Спомини та матеріяли. Зладив І. Кедрин, 320 стор. і 16 ілюстрацій	8 зл.	4 зл.
Федір Дудко: **Глум.** Оповідання, ст. 52		
Д. Дорошенко: **Мої спомини про недавнє минуле.** Частина I.-IV.	8·40 «	4·20 «
Богдан Лепкий: **Слота.** Поезії	90 «	45 «
От так собі. Мініятури, стор. 129	1·50 «	75 «
М. Дольницький — Божик-Кузьмів: **Між молотом і ковалом.** Причинки до історії Укр. Армії. Сторін 79	1·50 «	75 «
Ст. Левинський: **Від Везувія до пісків Сагари.** Сторін 84	3·25 «	1·70 «
Халіда Едіб: **В огні.** Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234	4·50 «	2·25 «
Василь Софронів: **Грішник.** Нариси. Сторін 104	1·50 «	75 «
Микола Голубець: **Львів.** Сторін 179	3·— «	1·50 »
А. Вільшенко: **Життя і пригоди Цяпки Скоропада.** Сторін 267	4·50 «	2·25 «
Роман Купчинський: **I. Курилася доріженька.** Стор. 208	4·— «	2·— «
II. Перед навалою. Сторін 192	4·— «	2·— «
Федір Дудко: **I. Чорторий.** Сторін 192	3·50 «	1·75 «
II. Квіти і кров. Сторін 192	4·— «	2·— «
III. На Згарищах	4·— «	2·— «
Ген. Всеволод Петрів: **Спомини з часів укр. революції.** I—IV. Част. по зол.	3·50 «	1·75 »
Ч. IV.	3·— «	1·50 «
Юра Шкрумеляк: **Чета крилатих.** Сензаційна повість, 17 аркушів друку	5·— «	2·50 «
Др. Степан Шухевич: **Спомини.** (Причинки до історії УГА. на підставі записок та власних переживань) I—V. Частина по зол.	4·— «	2·— «
Богдан Лепкий: **Зірка,** пов. з повоєнного життя	4·—зл.	2·—зл.
Володимир Лопушанський: **Перемога** — повість з визвольної війни. I і II. Частина по зол.	3·— «	1·50 «
Максим Брилинський: **Хресний вогонь.** Воєнні нариси	3·50 «	1·75 «
Т. Г. Масарик: **Світова революція,** т. I.	13·50 «	6·75 «
т. II.	8·— «	4.— «
Др. Ст. Шухевич: **Видиш брате мій** (8 місяців серед УСС-ів)	4·50 «	2·25 «
Др. Ганс Кох: **Договір з Денікіном**	1·80 «	0·90 «
М. Галаган: **З моїх Споминів** I, II. і III. Частина по зол.	4·— «	2·— «
IV. Частина	6·— «	3·— «
Микола Матіїв-Мельник: **На чорній дорозі** (новелі)	3·50 «	1·75 «
Богдан Лепкий: **Вадим,** повість з княжих часів	4·50 «	2·25 «
А. Чайківський: **Чорні Рядки.** Спомини	3·— «	1·50 «
Олена Степанівна: **На передодні великих подій**	2·— «	1.— «
І. Максимчук: **Кожухів** — доля старшин УГА, вивезених до Архангельська і на Сол. Острови	2.80 »	1.40 «
А. Крезуб: **Партизани** — спомини з життя повстанців — ч. I. і II. по	4·— «	2·— «
М. Костів: **Джін-Ґіс-Хан гряде.**	3·— «	1·50 «
О. Бабій: **Перші стежі,** повість	6·— «	3·— «
Е. Чикаленко: **Щоденник**	14·— «	7·— «
Віталій Юрченко: **Шляхами на Соловки**	5·— «	2·50 «
„ „ **Пекло на землі**	5·— «	2·50 «
„ „ **З Соловецького пекла на волю**	65·0 «	3·25 «
Ілько Калічак: **Записки четаря**	2·80 «	1·40 «
Віктор Приходько: **Під Сонцем Поділля**	6·— «	3·— «
Др. Кость Левицький: **Великий Зрив**	6·— «	3·— «
Володимир Леонтович: **Хроніка Гречок**	3·50 «	1·75 «
Ілько Борщак: **Великий Мазепинець**	7·— «	3·50 «
О. Олесь: **Кому повім печаль мою**	5·— «	2·50 «

АДРЕСА: **ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНА КАЛИНА“, ЛЬВІВ, ПІДВАЛЛЯ 7/III**

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
IV. Річник
ЧИСЛО 12 * ГРУДЕНЬ * 1932

Штаб VI. бриґади У. Г. А. під Жмеринкою липень 1919 р.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата	13·—	зол.
Піврічна »	7·—	»
Чвертьрічна »	3·50	»
Для членів »Червоної Калини« чвертьрічно	3·—	»
Ціна поодинокого числа	1·20	»
В Румунії: річна передплата	360 леїв	
піврічна 190 л., чвертьр. 100 л.		
Для інших країв 2 $ річно.		

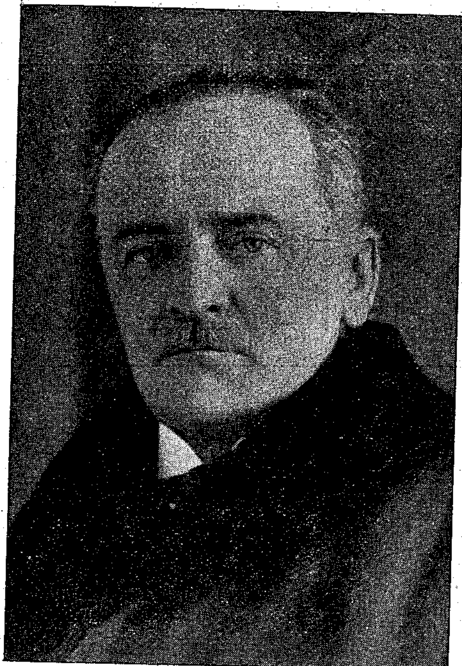
За кордоном приймають передплату на »Літопис Червоної Калини« та впис членів: **В Сполучених Держ. Північної Америки: Myron Surmach, 103. Avenue A, New-Jork, N. J. USA. / В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121. / В Румунії: Dmytro Herodot, Bucarest IV., Delea Veche 45. / В Чохословаччині: Ukrainskyj Hromadskyj Vydavnycyj Fond, Praha-Vrzovice, Brožikova ul. č. 390.**

АДРЕСА: ЧЕРВОНА КАЛИНА, ЛЬВІВ, ПІДВАЛЛЯ 7/III. **Конто П. К. О. ч. 410,185.**

КУПУЙТЕ ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

	Ціна для нечленів	членів
Берестейський мир, з нагоди 10-х роковин 9. II. 1928. Спомини та матеріяли. Зладив І. Кедрин, 320 стор. і 16 ілюстрацій	8 зл.	4 зл.
Федір Дудко: **Глум.** Оповідання, ст. 52		
Д. Дорошенко: **Мої спомини про недавнє минуле.** Частина I.-IV.	8·40 «	4·20 «
Богдан Лепкий: **Слота.** Поезії	90 «	45 «
От так собі. Мініятури, стор. 129	1·50 «	75 «
М. Дольницький — Божик-Кузьмів: **Між молотом і ковалом.** Причинки до історії Укр. Армії. Сторін 79	1·50 «	75 «
Ст. Левинський: **Від Везувія до пісків Сагари.** Сторін 84	3·25 «	1·70 «
Халіда Едіб: **В огні.** Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234	4·50 «	2·25 «
Василь Софронів: **Грішник.** Нариси. Сторін 104	1·50 «	75 «
Микола Голубець: **Львів.** Сторін 179	3·— «	1·50 »
А. Вільшенко: **Життя і пригоди Цяпки Скоропада.** Сторін 267	4·50 «	2·25 «
Роман Купчинський:		
I. **Курилася доріженька.** Стор. 208	4·— «	2·— «
II. **Перед навалою.** Сторін 192	4·— «	2·— «
Федір Дудко:		
I. **Чорторий.** Сторін 192	3·50 «	1·75 «
II. **Квіти і кров.** Сторін 192	4·— «	2·— «
III. **На Згарищах**	4·— «	2·— «
Ген. Всеволод Петрів: **Спомини з часів укр. революції.** I—IV. Част. по зол.	3·50 «	1·75 »
Ч. IV.	3·— «	1·50 «
Юра Шкрумеляк: **Чета крилатих.** Сенсаційна повість, 17 аркушів друку	5·— «	2·50 «
Др. Степан Шухевич: **Спомини.** (Причинки до історії УГА. на підставі записок та власних переживань) I—V. Частина по зол.	4·— «	2·— «
Богдан Лепкий: **Зірка,** пов. з повоєнного життя	4·—зл.	2·—зл.
Володимир Лопушанський: **Перемога** — повість з визвольної війни. I і II. Частина по зол.	3·— «	1·50 «
Максим Брилинський: **Хресний вогонь.** Воєнні нариси	3·50 «	1·75 «
Т. Г. Масарик: **Світова революція,** т. I.	13·50 «	6·75 «
т. II.	8·— «	4.— «
Др. Ст. Шухевич: **Видиш брате мій** (8 місяців серед УСС-ів)	4·50 «	2·25 «
Др. Ганс Кох: **Договір з Денікіном**	1·80 «	0·90 «
М. Галаган: **З моїх Споминів** I, II. і III. Частина по зол.	4·— «	2·— «
IV. Частина	6·— «	3·— «
Микола Матіїв-Мельник: **На чорній дорозі** (новелі)	3·50 «	1·75 «
Богдан Лепкий: **Вадим,** повість з княжих часів	4·50 «	2·25 «
А. Чайківський: **Чорні Рядки.** Спомини	3·— «	1·50 «
Олена Степанівна: **На передодні великих подій**	2·— «	1.— «
І. Максимчук: **Кожухів** — доля старшин УГА, вивезених до Архангельська і на Сол. Острови	2.80 »	1.40 «
А. Крезуб: **Партизани** — спомини з життя повстанців — ч. I. і II. по	4·— «	2·— «
М. Костів: **Джін-Ґіс-Хан гряде.**	3·— «	1·50 «
О. Бабій: **Перші стежі,** повість	6·— «	3·— «
Е. Чикаленко: **Щоденник**	14·— «	7·— «
Віталій Юрченко: **Шляхами на Соловки**	5·— «	2·50 «
„ „ **Пекло на землі**	5·— «	2·50 «
„ „ **З Соловецького пекла на волю**	65·0 «	3·25 «
Ілько Калічак: **Записки четаря**	2·80 «	1·40 «
Віктор Приходько: **Під Сонцем Поділля**	6·— «	3·— «
Др. Кость Левицький: **Великий Зрив**	6·— «	3·— «
Володимир Леонтович: **Хроніка Гречок**	3·50 «	1·75 «
Ілько Борщак: **Великий Мазепинець**	7·— «	3·50 «
О. Олесь: **Кому повім печаль мою**	5·— «	2·50 «

АДРЕСА: **ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНА КАЛИНА“, ЛЬВІВ, ПІДВАЛЛЯ 7/III**

Видавництво „Червона Калина“
і Редакція „Літопису Червоної Калини“
складають вельми заслуженому українському письменникові і свойому постійному співродітникові Богданові Лепкому з його шістьдесятьліттям свій щирий привіт.

Рейд Отамана Залізняка

Хирівка — Городище — Свинарка — Жашків — Володарка

Написав: *Ол. Доценко.* (З циклю: Чотири повстанські рейди і їх ліквідація).

Залізняк — це псевдонім. Його справжнє прізвище Матличенко чи Малинченко. Родився він в с. Свинарці на Черкащині в селянській семї. Освіту мав нижчу, у війську служив писарем. За Директорії служив діловодом у київського повітового Військового Начальника. При відході з Київа він із своєю управою виїхав до м. Кагарлика. Тут управу розформовано й Залізняк пішки подався в околиці Свинарки. В цьому районі він переховувався аж до початку повстання от. Н. Григоріїва.

В половині травня 1919 року ми бачимо Залізняка вже на чолі повстання селян в околицях м. Городища. Згодом він захоплює це місто, зєднується з відділом Масика (один із помішників Григоріїва) й відходить з ним до ст. Знаменка.

В цьому часі от. Залізняк має коло 30 років. Росту був високого, чорнявий, носив невеличку бороду й вуса, ходив у окулярах із темними шклами. Хоробрий особисто, рішучий, жорстокий аж до деспотизму. Добре знав психольоґію юрби, хоч військове мистецтво знав погано. Мав уроджений сприт і був добрим провідником куріня. Козаки його дуже любили. Залізняк мав ненависть до жидів за їх прихильність до москалів. У політиці не розбірався. Завжди сам провадив козаків до бою. Ніколи не залишався без рушниці, яку носив на паску за плечима. Українська національна ідея була для нього всім.

29. травня 1919 р., після боїв у районі ст. Знаменка, з наказу от. Н. Григоріїва, от. Залізняк вирушив в напрямку на с. Сентів, що лежать на півдорозі між Єлисаветом та Новомиргородом.

До Сентова от. Залізняк прибув увечорі 30 травня. Там він простояв до вечора 31-го травня, переводячи реорґанізацію відділу.

Відділ от. Залізняка нараховував коло 400 люда. Старшин було тільки два: Куценко і Зіркун. Це були підстаршини без освіти й досвіду. Командні посади доручалися спритнішим козакам. Відділ був зле одягнений, але рушниці мали всі козаки. У відділі, який складався майже цілий з піших козаків, було 4 кулемети Максима: 3 російські, а один німецький. Набоїв мали по 50 на рушницю і по 750 на кулемет. Кулемети возили на селянських возах.

Свій відділ от. Залізняк поділив на чотири сотні й одну кінну чету. У відділі був також і лікар Лисенко.

Великого обозу у відділі не було. Відділ мав одну польову кухню й телефонні апарати. Постачали харчі для відділу селяни.

31-травня о 7-ій годині вечора от. Залізняк вирушив піхотою із с. Сентова на північний схід. На возах їхали тільки немуштрові козаки та хорі.

За ніч з 31-го травня на 1 червня й цілий день 1-го червня от. Залізняк перейшов в околиці ст. Фундуклеївка (залізниця: Цвітково-Знаменка). Переночувавши тут, 2-го червня от. Залізняк зірвав залізничий міст недалеко Фундуклеївки й перед вечером вирушив до м. Жаботин. Туди прибув відділ пе-

ред ранком 3-го червня. В Жаботині стояв штаб 6-го совітського стр. полку з командами. Цей полк мав завдання ліквідувати повстанців, які перебували в Холоднім Ярі. Відділ Залізняка, що надійшов з боку, більшовики взяли за свій і тому його напад був для них несподіваний. В бою забито до 80 більшовиків і захоплено в полон 107 чоловіка. Усіх їх розстріляно. Шкодуючи набоїв, Залізняк дав наказ повязати більшовиків по пять укупі й стріляти їх одною кулею. Захоплено 2 кулемети Максима, 1 Кольт і 1 Люїс, трохи рушниць, багато набоїв, 7 коней із сідлами, 1 віз з кіньми та мапи, яких, до речі, у відділі була тільки одна.

Напад от. Залізняка счинив паніку серед більшовиків: штаб полку забіг аж до Черкас, частини теж розбіглися. Це дало змогу Холодноярським повстанцям вийти із перстеня, яким їх були обхопили більшовики.

В м. Жаботині от. Залізняк простояв до ранку 4-го червня. Протягом цілого дня він намагався перекинутися на північ від залізниці Черкаси-Сміла. Але два більшовицькі броневики його не перепускали, а Залізняк не мав чим боронитися проти більшовицьких гармат. Тільки смерком того дня він перейшов залізницю недалеко м. Білозеря й заночував у околишніх селах під лісом.

Тут захоплено 5 червоноармійців 7-го сов. полку, що їхали квартирерами з Черкас до Городищ. Від них довідалися, що 7-ий полк мав 6-го червня виступити з Черкас і перейти вже 7/VI до Городища. Маючи оці відомости про ворога, відділ от. Залізняка на світанку 5 червня вирушив через ліс на північ. Перебрив через болото Ірдинь і став на відпочинок у с. Байбузи. Звідси от. Залізняк вислав пятьох козаків до м. Городища ніби як квартирерів 7 совполку. Виявилося, що в Городищу перебував червоний охоронний курінь, що його вигнали повстанці із Канева. Курінь знав, що до них приходить 7. совполк, не знали тільки, чи він прийде піхотою, чи приїде залізницею. Курінь складався з 300 червоноармійців і почував себе погано серед розбурханого селянського моря.

Над вечір 6-го червня відділ от. Залізняка з розгорнутими червоними прапорами наближився до Городища. Назустріч йому вийшов увесь охоронний курінь із орхестрою, як на параду.

Підпустивши „товаришів“ на 250-300 кроків, от. Залізняк відкрив по кольоні шалений огонь із пятьох кулеметів. Більшість ворога загинула на місці, решта розбіглася по сусідних околицях. От. Залізняк з кінними козаками влетів до містечка. На вулицях була маса народу — приготовилися до маніфестацій з оказії прибуття 7-го совполку. Більшість цієї юрби були жиди молодики. Кара от. Залізняка для цих маніфестантів була страшна: загинуло багато винуватих, загинули й невинні. Вулиці містечка вкрилися трупами. Тільки вранці 7-го червня Залізняк вирушив звідси до свого рідного села Свинарки. Козаки відпочивали. Загуляли трохи „Залізняки“ й поснули.

А тимчасом коло 11 год. ранку 7/VI приїхало до Городища 2 курині 7 совполку, один курінь вирушив до Звенигородки. При полку було дві гарматні батерії: Одна батерія вирушила на Звенигородку, а друга прибула до Городища. Полк мав завдання знищити повстанчий загін от. Ю. Тютюника, який перебував на Звенигородщині.

Приїхавши до Городища, більшовики негайно-ж піхотою вирушили до Вільшан. По дорозі вони довідалися, що от. Залізняк безпечно відпочиває в Свинарці. Маючи 900 багнетів, 8 кулеметів та 3 гармати проти Залізнякових 450 багнетів і 7 кулеметів, більшовики раптово напали на село й розбили відділ от. Залізняка на голову. Він сам мало не попався їм до рук. За своє недбальство, повстанці заплатили дуже дорого. У великому неладі відійшли вони до с. Гнилець.

Після цієї поразки в Залізняка залишилося 284 козаків при 5 кулеметах. Запас набоїв на возах попав у руки ворога. Решта людей загинула в бою або розбіглася й уже не могла приєднатися до свого відділу.

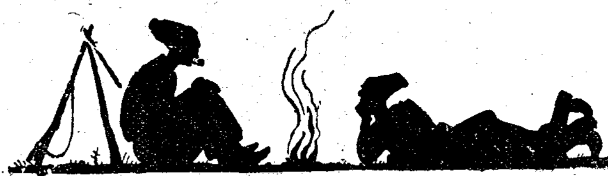
У с. Гнильці от. Залізняк спинився тільки на одну годину: Він боявся, що ворог буде його переслідувати. Увечері 7-го червня от. Залізняк вирушив із с. Гнилець і перейшов до с. Гути, що на шляху від с. Моринець до м. Шендрівки. Але більшовики за ним не гналися. Вони, як уже згадувалося вище, мали завдання знищити загін от. Ю. Тютюника й тому поспішали до Вільшан, де й заночували.

Брак набоїв та пригнічений настрій у козаків змусили от. Залізняка перейти в район, де вже працювали повстанці. З тою метою, а також щоб спочити та зорієнтуватися в обставинах, він 8/VI перед вечером вирушив на захід. 9/VI він уже був у м. Винограді, де винищив більшовицьких агентів, а 10/VI перейшов до м. Жашкова, де також знищив більшовицькі комісаріяти та міліцію. Тут він спинився на цукроварні, а навколо, верстов за 50, вислав агентурну розвідку.

14/VI він перейшов до с. Ризниці і мав тут успішний бій з більшовицьким відділом, який напав по дорозі на нього. Цього самого дня звязався з головним штабом повстанців, які визнавали владу рад на Україні. Тримаючи увесь час звязок із місцевими повстанцями, Залізняк провадив і далі запеклу боротьбу з більшовиками на Сквирщині. Тут його загін знову збільшився до 400 люда.

Згодом от. Залізняк із своїм відділом влився до повстанчого загону Ю. Тютюника й укупі з останнім приєднався до Армії У. Н. Р.

В осени 1919 року на початках боротьби проти армії Денікіна от. Залізняк із кількома козаками знову пробивається на Черкащину і здіймає повстання. Та в грудні захорував на тиф і через брак медичної допомоги помер. Поховали от. Залізняка в околицях с. Деренківців на Черкащині.

Українці-полонені у вецлярському таборі підчас повстання української держави в другій половині 1917. року[1]).

Написав: *Омелян Терлецький.*

Російська й опісля українська революція мали вплив не тільки на національний світогляд наших громадян у Вецлярі, але також і на суспільний.[2]) Признати треба, що вони вже в дореволюційних часах мали на суспільні справи доволі радикальні погляди. На першошу місці стояла очевидячки земельна справа, яка все дуже лежала на серці громадян. Без її розвязки вони не могли представити собі ˏнезалежної України, про яку так богато було говорено на викладах у таборі. А розвязка мала виглядати так, що великим земельним власникам повиннаби бути відібрана земля і роздана робочому народови. Говорено теж про поліпшення долі фабричних робітників.

З вибухом революції і протягом цілого року аж до виїзду полонених з табору в лютім 1918. року не настала в їх поглядах на земельну справу засаднича зміна. Про соціялізацію землі думали тільки деякі, а більшість зісталася при давніх поглядах. Тай взагалі революція не вплинула на наших громадян, як тих, що були в таборі, так і тих, що були на робітничих командах щодо скристалізування у них якогось суспільного світогляду. Говорено взагалі про демократизм, про свободу й волю, про усунення суспільної кривди, не здаючи собі докладно справи з усього того. Людей з партійними переконаннями було дуже небогато і наприклад соціяльних демократів, які дійсно розумілиби соціялістичну програму і які малиби охоту впровадити її в життя, було в самім таборі небільше кількох. Однак це не перешкаджало тому, що майже всі громадяни називали себе „соціялістами“ чи соціяльними демократами і симпатизували зі „соціялізмом“. Було теж у таборі кількох, що називали себе соціялістами-революціонерами, хоч ця назва не була поширена в громаді. А всі почували в собі революційний дух. Це був слабонький рефлєкс цього духа, що запанував тоді в Росії і на Україні, але всеж таки він додавав нашим громадянам розмаху в думках і словах. Цей розмах видко було у критиці цього громадського ладу, який собі самі полонені збудували в таборі.

Курс вишивання в таборі полонених у Вецлярі."

Президія „Народної Ради“ у таборі полонених Українців у Вецлярі. Червень 1917 р.

Але, критикуючи свої порядки в громаді, що зрештою було видко тільки в травні і червні 1917. року, наші громадяни не йшли з критикою на ці нові власти, які повстали на Україні. Генеральний Секретаріят, а передовсім Центральна Рада в Києві була для наших громадян в дуже великій пошані. Не було ніодного випадку, щоби хто з громадян виражувався з легковаженням про їх, або брався їх критикувати. Це була

[1]) Це виїмок з праці „Історія української громади у Вецлярі“.
[2]) Пор. статтю „Як полонені українці у вецлярському таборі привитали революцію в 1917 році“ в „Літописі Червоної Калини“ ч. XI.

дуже гарна проява з боку наших громадян і доказ, яку велику вагу вони ставляли до утворення своєї, української влади.

Осібно треба дещо сказати про баптистів. Вони взагалі все стояли дальше від решти української громади в таборі, не рахуючи тут виїмків. Але тепер, в другій половині 1918. року вони зачали брати щораз більшу участь у просвітно-орґанізаційній роботі в таборі. Деякі з них були навіть визначними діячами в громаді, а один з них був навіть довший час членом Генеральної Старшини[1]). Між ними стрічалися тільки деякі одиниці, які стояли на непримирнім становищі до українства, а арґументували між іншим тим, що український гимн, де кажеться, що „душу, тіло ми положим"... противорічить Христовій науці[2]).

Український театр полонених українців в таборі полонених у Вецлярі. Полонені в жіночих ролях.

Поза найтіснішою громадою, яка лічила около дві сотні, що стало були в таборі, перебували в таборі ще полонені, які були заняті чи то в німецьких канцеляріях, чи то при господарськім відділі табору, а побіч них люди, які хвилево перебували в таборі з тим, щоби з одної робітничої команди переїхати в другу. Таких людей було все досить у таборі так, що число мешканців табору в другій половині 1917. року лічило в ріжних місяцях від 400 до 1000 або й більше.

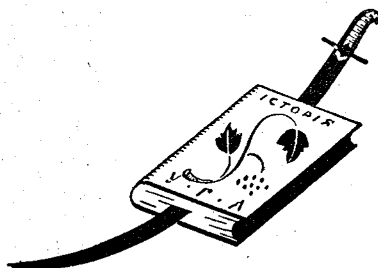
Ці люди привозили зі собою погляди, які були між взполоненими на робітничих командах, хотяй зміняли їх нераз під впливом того, що бачили й чули в таборі. В березні й квітні 1917. р. можна було побачити між ними досить противників українства. Але в травні говорено вже, що ці противники „помягчіли"[3]), а про приїзжих людей з робітничих команд був уже погляд, що вони цікавляться українською справою, особливо земельним питанням.[4]) В червні подавано вісти, що люди на робітничих командах прихильно ставляться до українства і що вони цікавляться всякими політичними справами[5]). Про липень знаємо те, що люди тішилися тим, що робилося на Україні і вдоволені тим, що делеґат з України, який приїхав до Штокгольму, висказувався про просвітню роботу в таборах тими словами: „робіть так, як досі робили"[6]). Що траплялися ще одиниці, які уперто стояли при давніх своїх „хахлацьких" (як говорено в таборі) поглядах, це не зміняє річи. Це були виїмки, на яких мешканці табору показували пальцями. Смішним показався один гість з робітничої команди, який ще в половині квітня не вірив, що взагалі в Росії вибухла революція, а усе те уважав німецькою видумкою. Він був певний, що в Петербурзі дальше царює Микола II.

Але потішаючим фактом було, що противників чи взагалі байдужних людей до українства приїзджало до табору чимраз менше, і нарешті їх тяжко було навіть найти. Яка велика зміна настала в настрою українців, полонених, видко з того, що в листопаді 1917., по повірці співали люди по молитві „Отче наш" правильно також: Ще не вмерла Україна[1]).

Словом, між найтіснішою українською громадою і гістьми з робітничих команд затиралася ріжниця щодо національних і політичних поглядів чимраз більше. Національне почуття було сильно розвинене, а щодо політичного поля, то у всіх людей, які перебували в таборі, стояла міцно незалежна, українська республіка. Це можна було вже сконстатувати по части у вересні 1917. року. Тим способом мешканці табору а українська громада було одно й тесаме. Табор став українською громадою.

[1]) Це була верховна власть у таборі, вибрана полоненими.
[2]) Протокол Ґен. Старшини з 3. XII. 1917.
[3]) Прот. Просв. Громади з 2. V. 1917.
[4]) Тамже.
[5]) Прот. Просв. Гром. з 14. VI. і 22. VI. 1917.
[6]) Звід. Терлецького з 22. VII. 1917.

[1]) Прот. Ґен. Старшини з 3. XII. 1917.

Два роки в Українській Армії

(Спомин 17-літного підхорунжого)
Написав: *Зенон Стефанів*, б. підхор. У. Г. А.
(Докінчення)

VII.

31. серпня виїхала ціла Бриґада залізничим транспортом з Бердичева. Виваґонуватися мали ми вже в Києві. Та транспорт здержано у Василькові, звідси курінь піхотою дійшов у ночі до села Ігнатівки, де вже находилися частини, які відступили із щойно занятого Києва. Тут довідалися ми, що Київ заняв вже інший ворог, реставратор царської Росії, — Денікін.

Майже цілий місяць вересень наш курінь перебуває в районі Фастова, Попельної і Андрусівки, — переходячи в тому трикутнику зі села в село.

Денікінці заняли Білу Церкву, а на лівій стороні нашого фронту, — большевики відбили знову Житомир. Видно було, що армія наша не дасть собі ради з двома нараз ворогами, а вже почав скрадатися і третій ворог, що незабавки знищив військо, — тиф.

Для вирівнання фронту треба було залишити денікінським військам великий шмат щойно здобутої від большевиків території, від Києва аж поза Фастів.

В тому часі переводили наші відділи в районах свого розміщення мобілізацію серед місцевого населення. Населення не відказувалося зовсім від військової служби, радо ставало до війська. Із новозмоболізованих утворено в нашому курінi пяту сотню. Вони на фронті билися добре. Не знаю, як було в других частинах. В складі куріня була та сотня до початку листопада, до перемиря з Денікіном. Тоді її здемобілізовано.

При кінці вересня став наш курінь на позиції проти Денікінців, — між стацією Бровки і селом Харліївкою.

Тоді саме перебивалася від Одеси большевицька дивізія Катовського, яка прямувала до Житомира, щоб злучитися з большевицьким фронтом. Їм подобалося перебиватися не на нас, а на Денікінцях, які стояли зараз за стацією Попельня.

Коли стало відомим, що большевики в компакті находяться вже в Сквирі і Паволочі, курінь наш дістав приказ завернути правим своїм крилом назад і стати лицем до большевиків, щоби їх здержати, — маючи рівночасно загрожене своє ліве крило від Денікінців.

Курінь окопався на кінці села Харліївки, де цілу ніч ла 28. вересня ждав на ворога.

І справді, 28. вересня почали большевики наступати кольонами, поносячи дуже великі втрати. Курінь цілий день здержував наступ, скріплений гарматним вогнем двох батерій і панцирного поїзду, який стріляв зі стації Бровки. Пополудні прийшов телефонічно приказ Команди Бриґади з Бровок, щоби курінь вечером відступив до Бровок, уступившися з дороги большевикам, бо вони за всяку ціну і так старатимуться перебитися. Та третій курінь, що був від нас на право, відступив ще перед вечером, а большевики перейшли смерком тією прогалиною, заняли Бровки, так що Команда Бриґади ледви втікла, а нашому куріневі опинилися большевики за плечима. Що таке сталося, нашому куріневі не було відоме. Над вечером я дістав від команданта куріня доручення, — вийти з четою звязку, ще перед відступом куріня, — до Бровок, звідки ми мали негайно провести т лефонічну лінію до нового місця постою Команди Бриґади. Ми зняли телефонічну лінію з фронтової полоси і почали звивати лінію, яка провадила до Команди Бриґади до Бровок, не маючи вже тоді телефонічного звязку з Командою Бриґади.

Як ми стали вже доходити до Бровок, почули ми в селі густу стрілянину з крісів і зі скорострілів. Зорієнтувавшися вмить, що в селі є вже большевики, ми перебігли краєм села кількадесять кроків, звідки розбіглися в ріжні сторони, хто куди, щоб одинцем можна було лекше скритися в селі по господарських забудованнях, користаючи з темної ночи. Я остав сам, треба було щось починати. Пробігши кількадесять кроків, наткнувся я на гурт озброєних людей, (як я опісля довідався, були це повстанці з загону якогось отамана Пятенка), — зовсім пяних, які навмання стріляли з крісів та скорострілів, уміщених на тачанках.

Я зауважив серед них цілковите безладдя, — кожний з них кричав: „Де командір?"

Незадовго вони почали відїздити, сідаючи на тачанки, а я, коли побачив, що вони відїзджають, вискочив на одну з переїзджаючих тачанок, вдаривши при цьому нехотячи одного повстанця дулом кріса в лице, за що вони мене дуже злаяли і конечно хотіли скинути з тачанки, так що я ледви відпросився!

Не встигли ми переїхати може одного кільометра, як зараз за селом зчинився по тачанках крик: „Комуна з ліса! Кавалєрія з права!"

Зараз після цього, вони позіскакували з тачанок, хто був близче — відпрягав коні, вскакував на коня і утікав на ліво від дороги, а решта за ними пішки, полишаючи тачанки зі скорострілами на дорозі.

Я залишився на місці, бо зрозумів, що кіннота скорше чи пізніше мене і так допаде і беручи мене за повстанця, — зарубає шаблями.

І справді, з правої сторони чути вже було гомін кінських копит, що помітно зближався. Надїздила ворожа кіннота.

В першій хвилі я не знав, що почати, але за хвилю прийшла спасенна думка: удавати вбитого. — Не дурнож Москалі називали нас „хитрими малоросами".

Я відбіг ровом кількадесять кроків від тачанок, не забувши по дорозі відірвати з рукавів відзнаки і ляг горілиць в рові, розгорнувши руки неначе убитий.

Не минуло й кілька хвиль, як справді надїхала кіннота. Відділ зложений з кількадесять їздців перескочив через рів, в якому я лежав, обсипуючи мене землею. Вони пігнали дальше, стріляючи з коней за повстанцями, а кількох з них задержалося біля тачанок, не знайшовши однак в них нікого, — поїхали за другими кіннотчиками.

Я підождав ще хвилю і міркуючи, що може надійти ще ворожа піхота, а піхотинцеві могло захотітися спробувати штиком, чи то справді лежить убитий, — побіг ровом вздож дороги.

Перебігши около двох кільометрів, опинився я в лісі,

де коло дороги побачив ватру, при якій сиділо кількох людей, а недалеко стояв обоз. Мене спинив вартовий і завів до команданта обозу, якогось старого, бородатого хорунжого. Він спокійно спав собі в шатрі.

Коли я оповів йому, що большевики прорвалися, він зпочатку не довіряв моїм словам, але коли я оповів йому свою пригоду з повстанцями, він заразже заалярмував обоз, який за хвилю вже поспішно виїздив з ліса.

Я не міг вийти здива ізза такої „електричної“ справности наших обозників.

Ще тої самої ночі я приїхав з тим обозом до Білопілля.

В Білопіллю стояли деякі частини нашої бриґади і обози, одначе ані з нашого куріня, ані з чети звязку, з якою я був вийшов, — нікого не було. Аж десь коло полудня прийшов перший курінь майже в цілости. З ним разом прийшов і вістун Дубина з кількома телефоністами, які були лишилися при куріні в Харліївці.

Минулого вечера, коли курінь мав відступити до Бровок, не доходячи до Бровок, почув курінь в селі стрілянину. Це було саме тоді, коли я стрінувся з повстанцями. Командант куріня, зорієнтувавшися в ситуації, перевів курінь окружною дорогою, лісами, лишаючи зосім на боці село Бровки і большевицькі відділи, які через Андрушівку добивалися до своїх, під Житомир.

Нікому з нас не було ясним, чому ми через цілий день здержували большевиків під Харліївкою, щоб вечером їх таки перепустити і вкінці ще й самі попали в халепу. Зовсім непотрібно курінь поніс втрати, маючи кількох ранених, а чет. Фльорчук дістався до неволі з двома скорострілами, враз з обслугою.

В тому часі командантом бриґади був отаман Дибуляк.

В Білопіллю стояв курінь більше тижня, не вертаючи вже на фронт на попередньому місці, де були вже інші частини. Рівнож другого або третього дня, — надійшла решта телефоністів з чети звязку, які сховалися таки в Бровках, у місцевих селян.

В половині жовтня відійшов курінь враз з цілою Бриґадою на большевицький фронт, що стояв тоді коло Житомира, над річкою Тетеревом, де змінили ми дуже вже перетомлені частини II. Корпуса. На лінію прийшли ми вечером.

Досвіта большевики почали острілювати гарматним вогнем наші позиції і рівночасно кіннота прорвалася на другому куріневі нашої Бриґади і опинилася нам за плечима. Всі сотні маючи на спині кінноту, — почали в паніці втікати хто куди, на всі сторони. Тоді я переконався наочно, що як військо попаде в паніку, — то нема на те ніякої ради.

Ворожі кіннотчики забігали зі всіх сторін та стріляли з ручних скорострілів. Всі ми бігли в сторону, звідки стріляла наша артилерія. Гармати наші стріляли вже з картачів. Гарматчики старалися здержати піхотинців, щоб не дали ворогові здобути батерію. Та ніщо не помагало. Кожного з нас огорнула якась жадоба спасти життя.

На щастя навинувся з ґрупкою скорострільців, втікаючи несли скоростріл, — чет. Шмата, який поставив скоростріл на дерево, бо не було до нього підніжка і кількома серіями стрілів придержав ворога, чим дав батерії спромогу відступити.

Так перебігли ми вісім кільометрів, — до місточка Троянова, де застали вже паніку і серед обозів, які в безпорядку відступали. До того ще з вікон майже кожної хати стріляли місцеві жиди до відступаючого війська.

Не був я ніколи антисемітом, а тоді, ще ледви живий, падаючи з перевтоми, перебігаючи разом з другими жидівськими вуличками, — стріляв раз-по-раз до напів зачинених віконниць, щоб бодай тим способом відібрати „відвагу“ синам ізраілевим.

Перед цілим світом кричали вони тоді і скаржилися на погроми, — але в тому часі громадянської суматохи, коли „безборонні“ Жиди стріляли за Українцями, піддержуючи явно большевиків, могли острілювані реаґувати і таким чином ставався погром. Тоді потерпіти могло і невинне населення.

Взагалі, загально знаним тоді було, що Жиди стріляли за відступаючим військом. Я, що правда, був свідком тільки цього одного випадку.

За Трояновом була вже приготована позиція, де інші відділи здержали ворога у дальшому наступі.

Кілька днів стояв курінь в околицях Бердичева. То була вже осінь. Перепадували часто дощі, а ночі були дуже холодні. Стрільці дуже погано одягнені і взуті, — почали поодиноко хоріти на тиф. В кожній сотні слабло по кількох стрільців денно, яких покищо відправлювано ще до шпиталів.

В кінці жовтня переведено нашу Бриґаду поспішним маршом на денікінський фронт, за Липовець. Курінь наш був на фронті коло Оратова і Франтівки. Треба було бути на лінії цілими добами без зміни, в холоді, перемокши і продряхши до кости. Та ворога здержувати тоді вже не було кому, бо не було вже й третини стану куріня. Цілими четами почали стрільці падати від тифу. До шпиталів вже навіть і не везли, кожний хорий ішов, доки зміг, а знеможений вже зовсім впрошувався до хати.

VIII.

В початках листопада курінь мав не більше, як одну сотню боєвого стану. В тому часі зліквідовано ще й 4. курінь нашої бриґади, якого останки дісталися до денікінської неволі. В дійсности, в тому часі, із чотирох піхотних курінів нашої Бриґади, які мали до недавна майже повний боєвий стан, — не лишилося більше двох сотень, які могли сяк-так повнити фронтову службу. Але і там стрільці, виснажені від холоду і труду, чекали з години на годину своєї черги на тифозну горячку.

Всі ми тоді, безконечно зрезиґновані, бачили, що армія наша безпомічно корчиться в смертній аґонії. Не сподіваючися нічого ні від кого, ми останки Великої Армії, сиділи ще на заставах в окопах, по коліна в болоті, перемочені до нитки, голодні, цілий тиждень не роздягаючися і без зміни. А котрий ляг від тифу, брало його двох товаришів під руки, підводили до села і там лишали, вертаючи самі до лінії.

Я захворів на позиції, за Романовим Хутором. У ночі дійшов я ледви до Липівця, де впросився до хати. Господарі примістили мене на печі і добре накрили. Та незадовго збудили мене, кажучи, що наші відступають і просили, щоб я також ішов собі, бо як Денікінці прийдуть, то вони будуть мати клопіт через мене.

Я ледви держався на ногах. Хороба розібрала мене ще дужче. Що кілька кроків падав я на розмоклій дорозі. Горячка палила вогнем, і я за кожним разом, як тільки падав, пив брудну, густу воду із доріжньої калужі. До того ще сік густий осінний дощ. Не знаю, як міг я перебути ту ніч, не згинувши денебудь в рові.

Рано добився я ледви живий до якогось села, де трафив на обоз нашого куріня, мене примістили на возі, поруч з двома хорими.

Тоді заключено перемиря з Денікіном.

Почалася безконечна мандрівка нашого обозу, з села в село на Поділлю... Коло обозу було нас із сто хорих, — решта із вісімсот людей стану куріня. Котрий був ще в горячці, то їхав на возі, а хто не мав горячки, то чіплявся з заду, або з боку воза і так ішов.

Де тільки ми ночували, то відїзджаючи дальше оставляли кількох померших. Ніхто ними більше не інтересувався, ніхто певно не записав навіть і їхнього назвища. Це ті невідомі галицькі вояки, що значили своїми могилами на подільських сільських кладовищах той хресний шлях, який вів до Соборности.

Прийшла повна смертного страхіття зима з девятнадцятого на двадцятий рік.

До нас, що не були в тифозних шпиталях, доходили страшні вістки: Хто попав до шпиталю, — той більше з нього не вернувся. Масово умирали наші стрільці на загноєних шпитальних барлогах, де про ліжка ніхто не чув, а воші аж по стінах лазили. То були винницькі і жмеринські шпиталі, коло яких виросла могила Сорока Тисяч.

Не умію словами описати нашого походу тієї зими. Тай мало з того і памятаю, бо цілу майже зиму, за малими перервами, — я перехворів. Шість разів чіплявся до мене поворотний, а вкінці і пятнистий тиф. Цілий той час я переїхав у возі, або перейшов держачися воза. За цілий той час не скидав із себе одягу. Не треба було скидати, бо й так не мав білля на собі. Тіло брудне, покрите гнилими ранами від корости, де виводилися цілі гнізда вошей! Всі пальці на ногах відморожені, орґанізм виснажений до останку. Дивуюся, як міг я перебути ту хоробу і нужду.

В перервах поміж хоробою, думаючи, що й так ніхто з нас живим не вийде, — шукалося розради в самогонці. Краще було умерти пяним, не будучи свідомим того, що всюди, деб прийти, — бачилося тільки смерть, або напів померших людей-тіни!

Переїзджаючи, стрічали ми по дорогах покинені гармати, військові вози, розїджені собаками кінські трупи. То гинула так славна галицька артилєрія. Стрічали ми й інші обозні валки, що їхали в противну сторону, а в них і коло них хорих, позакутаних в лахміття, із обвязаними в мішки ногами.

Мені здавалося, що так виглядати мусів колись відворот Наполєона зпід Москви. Але наполєонські леґіонери прямували до батьківщини, а ми, — скитальці, без території, без держави і без уряду, крутилися в тому зачарованому колі — пеклі.

Переїзджаючи одного разу через гніванську цукроварню, спинився наш обоз, бо вивозили якраз з гніванського шпиталя померших тієї ночі стрільців. Поскладали їх на вози, один на одного і нічим навіть не прикрили. Всі без виїмку були нагі. Бож навіщо помершому того подертого вбрання, коли ще живучий хорий не має в що одягнутися.

Різдво і Йордан святкували ми в селі Поповій Греблі, коло Винниці. В хаті, де я лежав, лежав ще поруч мене на постелі стр. Кебан зі сотні скорострілів. Він помер в ночі на Свят Вечер і так пролежав коло мене аж до раня. На землі лежало також кількох хорих стрільців. До того ще лежала хора господиня з дочкою, здоровий був тільки покищо один господар, який після змоги всіми нами турбувався.

* * *

Большевики, розбивши Денікінців, застали нас на постою коло Балти, в Молдаванськох селах, на Фодії і Слободзеї. В Слободзеї помер чет. Олійник. Я перебув тут пятнистий тиф і помалу приходив до здоровля.

Як починалася весна, то стояли ми в Чечельнику, де перебули кілька тижнів, — до виходу на польський фронт.

Большевики перевели в тому часі реорґанізацію останків У. Г. А. І. Корпус, в якого складі була наша 9-та бриґада, — перемінено на 2. Червону Галицьку Бриґаду, а з 9-тої Бриґади повстав 9. піх. полк, якого командантом став сот. Ґаздайко, знаний як незвичайно відважний старшина.

В Чечельнику зорґанізовано знову І. курінь, що складався з двох неповних сотень і сотні скорострілів, якої командатом став чет. Шмата, на місце попереднього команданта сотні пор. Стефанова, який обняв тепер полкову скорострільну сотню. Командантом куріня став знову пор. Давибіда. Курінь складався із виздоровців, яких приділено із ріжних збірних станиць, в більшости служили вони поред тифом в інших частинах У. Г. А.

9. піх. полк мав тоді два дуже слабонькі куріні. Стрільці, добре одягнені, приходили з одеської збірної станиці, де Денікінці видали їм нові анґлійські уніформи.

В Чечельнику почали большевики заводити вже свої порядки. Не вільно було носити емблємів на шапках, ані відзнак.

Одного дня приїхав якийсь большевицький достойник, здається мені що Порайко і скликавши мітінґ, — виголосив промову, що обиджувала наші національні почування і підюджувала проти старшин. Та стрільці довіряли своїм старшинам і були до них привязані, бож перебули разом з ними добрі і лихі хвилі.

Курінним комісарем вибрано булавного Баюка, а головою т. зв. комгуртка, — мене. Та ми обидва так на комунізмі зналися, як вовк на звіздах, але когось треба було вибрати. Одинокою нашою роботою було відбирати аґітаційну літературу. За місяць нашого урядування, ми, здається мені, не дали ані одного звіту зі своєї діяльности.

Кромі своєї „політичної" функції, — був я командантом курінного телєфону, який звався тепер роєм звязку. Телєфоністів було всього шістьох, крім того було ще в рою звязку трьох циклістів і трьох курінних кіннотчиків. Із попередніх телєфоністів не було ані одного. Не знаю, чи вони ще живуть. Із нових пригадую собі одн. віст. Татомира і одного ст. стр. Івасика, сина священика зпід Стрия.

На польський фронт прийшов курінь на самий Великдень 1920. року. Фронт стояв тоді недалеко Летичева.

25. квітня, коли всі три бриґади Черв. У. Г. А. перейшли на сторону УНР., що була тоді в союзі з Польщею, курінь, злучившися в районі Літина з повстанцями отамана Шепеля, провадив бої з большевиками.

29. квітня стрінула його доля інших частин У. Г. А., був роззброєний Поляками в Дяківцях, коло Летичева.

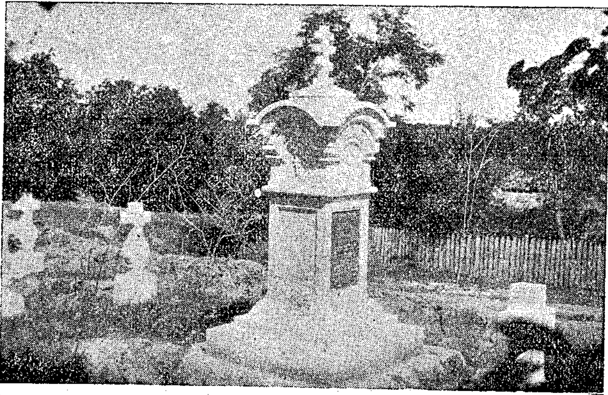
Тут закінчив своє істнування І. Курінь 9-ої Белзької Бриґади.

Через кілька днів курінь опинився враз з іншими частинами за дротами, звідки стрільців звільнювано до дому, а старшин переведено до таборів полонених.

Я попав до першого транспорту з Проскурова, що відїздив до Стрия. Тут були ми около двох тижнів, пізніше вивезено нас до табору в Тухолі, де перебув я до кінця січня 1921. року.

Памятник героям у Кліводині на Буковині

Написав: *Д. Онищук.*

Памятник героям у с. Кліводин на Буковині.

У забутій світом і людьми закутині Буковини, на краю цвинтаря видніється на темнім тлі дерев свіжо поставлений камінний памятник упавшим героям с. Кліводина. Одинокий, цього роду памятник, на цілій Буковині.

У передовій марморній стіні видніється вирите золотими буквами мотто Б. Лепкого:

Життя, — це боротьба, бій за щастя,
Як не своє, то за других, своїх...

Дальше йде розділ героїв за увесь час світової заверухи:

I. світової війни 1914-1918 рр.

II. укр. визвольної війни 1918-1920 рр.

III. розстріляним російським воєнним судом на підставі тайного і безпідставного доносу у 1915 р.

На прочих трьох стінах вириті у поазбучнім порядку імена впавших:

64. зі світової війни, 3. із укр. визвольної війни і 3. розстріляних рос. воєнним судом.

Памятник поставлено заходом комітету, з якого перша заслуга належиться його ініціяторові й орґанізаторові ем. упр. шк. п. Володимирові Григоровичові. Гроші на покриття видатків зібрано з добровільних пожертвувань селян та інтеліґенції с. Кліводина.

В день Вознесення ц. р., день героїв, відсвятковано величаво посвячення цього памятника.

По святочній панахиді у церкві, вирушили всі, при жалібних звуках похоронного маршу місцевої музики, на цвинтар. Церковні хоругви, рівненькі ряди шкіл. дітвори зі свіжими вінками, перед ними дві дівчинки із гарно прибраним образом із вписаними іменами поляглих, а далі цілий здвиг місцевих селян та гостей.

На цвинтарі, після посвячення памятника, короткою промовою привитав присутних та підчеркнув заслуги Комітету місцевий парох о. Із. Радик. Потім виголосив довшу промову голова комітету п. В. Григорович. Він навів приклади геройства із всесвітньої та української історії, зупинився на укр. визвольній боротьбі і її героях, до яких долучилося і село Кліводин кровю своїх трьох співгорожан та пояснив значіння вшанування памяти поляглих, так для сучасників, як і для будучих поколінь.

Члени комітету і гості під памятником.

Жалібним „Вічная память“ місцевого хору, закінчилося свято.

Спіть спокійно тихі герої, розкидані по всіх фронтах, за свої і чужі справи. Спіть спокійно. Ваші рідні, Ваші близькі не забули про Вас!

Окремий Стрілецький Запорожський Курінь в Галичині*)

Написав: *Р. С.*

(Докінчення)

Дня 5 червня в штабі відтинку одержано наказ НК, щоб усі наддніпрянські частини відтинку заступити галицькими, бо тамті мали вирушити на Скалу а звідтам на Оринин, щоб спільно з 16 загоном провадити наступ на Камянець. Коли в кінці травня частини відтинку наступили на Гусятин, то 16 загін, яким командував отаман М. Шаповал, наступав на Камясець, але безуспішно, тому отамана Шаповала усунено й на його місце прийшов отаман Удовиченко. В штабі відтинку були відомости, що акція отамана Удовиченка мала успіх, але сили 16 загону були заслабі. Штаб відтинку видав наказ, з якого нище подаємо короткий витяг.

Команда відтинку ч. III. Строго довірочно

Приказ оперативний ч. 22.

На підставі приказу НКГА ч. 627...:

9) Окремий Запорожський курінь та Рибницький стрілецький полк вирушать дня 6 червня о годині 6. з місця постою через Скалу, де мають підчинитися отаманові Шаповалові, зглядно Удовиченкові та стояти до його розпорядимости.

6. батерія СС вирушить рівночасно з повищою ґрупою з місця постою.

Всі три наведені частини стоять через цілу дорогу під командою полковника Шандрука...

Отож 6 червня всі наддніпрянські частини, то значить і Лубенський кінний полк, хоч в наказі про нього не згадано, рано, зібралися в Чабарівці, звідки вирушили через Гуштин на Скалу. Галицькі чистини залишилися тримати фронт відтинку.

Повний брак відомостей про ситуацію на цілім фронті Армії УНР і відсутність якихбудь інформацій про заміри нашого Головного Командування створювали атмосферу непевности, що відбивалася на Запорожцях, хоч як вже загартованих під цим поглядом. Тому настрій перед вирушенням в похід був досить таки сумний, а до всього не могло не полишити враження і прощання місцевого громадянства, що вилягло з хат, а навіть відпроваджувало далеко за село. Довго йшла кольона мовчки, мимохіть насувалася думка про таємниче майбутнє, яке не віщувало радости, пахнуло грозою... Поволи селяни залишалися, й тільки найбільш витревалі, дівчата, ще трималися рядів! Всі йшли вперед на зустріч невідомого. (Запорожці йшли позаду цілої кольони). Тяжко було залишати околиці, де довший час жилося добре, де зазнали Запорожці справді щирого, рідного відношення. Тяжкий настрій ніби висів хмарою в повітрі над рядами вояків, аж ось струсив його з себе завжди веселий і дотепний сотник Б., який затягнув „Ой на горі..“ — всі дружньо підхопили, однак не було чуття певности, навіть на тоні сильної козацької пісні відбивалася якась несвідома туга...

Дійшли до Кривенького, там зробили відпочинок, щоб поснідати, та й сонце немилосерно пекло. Командант куріня зібрав старшу старшину, щоб підбадьорити та заразом почути думки про оцінку ситуації, бо треба було числитися з можливістю бойових ділань в дуже небезпечній обстанові, оскільки большевикам перед зєднанням ґрупи з 16 загоном вдалосяб той загін розбити. В просторій селянській хаті зібралося кільканацять старшин, випробованих свідомих вояків. Командант куріня змалював ситуацію і перспективи, потім говорилося про всякі евентуальности в звязку з одірваністю від головних сил Армії та браком звязку з 16 загоном, хоч до нього вислано кінну стежу з інформаціями зі свого боку та з просьбою подати відомости про себе, але ще стежа нічого не надіслала. Ріжні були думки, іноді дуже радикальні й несподівані, але всі вони були просякнуті глибоким патріотизмом і вірою в успіх, причім присутні звертали увагу на конечність надзвичайної обережности і готові були на найбільші фізичні зусилля в польовій службі, щоб тільки ворог не заскочив. Цілість куріня це запорука успіху — такий був загальний висновок, однак всі підкреслювали, що це справа команданта куріня, а говорять лише тому, що їх запитано. Останнім взяв слово командант куріня і коротко сказав: „дякую, панове, — вирушаємо“. За хвилю курінь, а за ним й інші частини з піснями рушили вперед і настрій, хоч поважний, був вже якийсь міцний, певний.

Коли командант куріня мав вже досідати коня, то підійшов до нього якийсь незнайомий кремезний чоловяга в широкому сукняному брилі, опалений, з люлькою в руці і спокійно ухиливши капелюха, з виразною певністю себе, зазначив, що має поважну справу. Передавши через адютанта керування кольоною полковникові Мацакові, командант куріня запросив незнакомця сісти на призьбі і коли обидва сіли, то незнакомець назвав себе. Був то відомий військовий діяч, начальник буковинських військових органїзацій отаман Топущак. Річ була в тім, що отаман Топущак мав зорґанізований з Буковинців курінь та запасний кіш і з огляду на ситуацію в Галичині здобув од Головного Отамана Петлюри дозвіл приєднати свої сили до Армії УНР, практичнож до тої частини Армії, яка йому найбільше буде до вподоби. Він показав письменний наказ Головного Отамана про те, щоб усі військові начальники помагали отаманові Топущакові, а той командант, якому отаман Топущак віддасть під керовництво своїх вояків, щоб зберіг автономію буковинських сил. Отаман Топущак оповів, що курінь бився в рядах Галицької Армії, але булоб дуже тяжко остаточно наражати на винищення невелику кількість Буковинців, що вдалося вивести з Буковини. Тому він переговорив з Головним Отаманом і на його дозвіл обїхав увесь фронт, переглянув майже всі Наддніпрянські частини, вже від двох днів мешкав у місці постою Запорожців, до яких уважно приглядався і якраз дух їх, дисципліна і внутрішні відносини най-

*) З незалежних від Редакції причин не могли ми подати скорше докінчення цеї статті Р. С., яка була поміщена в Л. Ч. К. Ч. II. ц. р. Подаємо її на цьому місці.

Штаб 7. бриґади Армії У. Н. Р. Бриґадне свято 21/V. 1920 р. Х Полк. Удовиченко, 1. полк. Шандрук, комдт. бриґади, 2. полк. Низієнко, шеф штабу, 3. пполк. Ю. Киверчук, комдт. штаб-кватири.

більш йому подобалися — отже він просить прийняти курінь і кіш до Запорожського куріня. Командант куріня подякував отаманові, бо передовсім був дуже втішений з можливости збільшити силу ґрупи, але вияснив, що таке зєднання орґанізаційно перепровадити трудно, тому що не може курінь складатися з двох курінів. Пристали на тому, щоб наразі курінь Буковинський увійшов до складу ґрупи, а далі буде видно. Буковинці вже були на поході від Заліщик до Скали і наступного дня мали приєднатися до Запорожців.

Пополудні курінь враз з іншими частинами дійшов до Гуштина, де піхота стала на ночівку, а Лубенському кінному полкові та Запорожській кінній сотні наказано було дійти до Скали й там докладно довідатися про ситуацію в напрямку на Лянцкорунь і Оринин.

На другий день 7 червня курінь був у Скалі. Там до ґрупи приєднався Буковинський курінь під командою сотника Ціпсера. Буковинський курінь, в якому до речі було богато й Галичан, зробив прегарне враження. В Скалі також приєднався до ґрупи панцирний самохід „Петлюра" — вже зовсім поваж о виглядали сили ґрупи, в наслідок цих несподіванок ґрупа числила до 1200 людей. Найбільш потішаючою вісткою було, що 16 загін, ведений дуже вміло отаманом Удовиченком, побив большевиків на кордоні (на Збручі) й під Оринином і успішно наступає на Камянець.

8 червня вранці ґрупа вирушила зі Скали на Оринин. Трудно описати зворушення Запорожців і всіх Наддніпрянців, коли через міст на Збручі переходили на В. Україну. Козаки плакали, настрій був такий немовби після найбільшої побіди. Запорожці знов були на своїй землі, де так само офірно і завзято боролися за Вітчину...

Знову на Великій Україні, знову на Рідній Землі.. Добре було Запорожцям в Галичині, але якесь підсвідоме почуття „свого", можливо завдяки іншій психіці і вдачі, кричало в душі — ти вдома, на Рідній Землі...

Йшли Запорожці на Поділля, яке було незнане ще для них, а яке в тім 1919 і потім в 1920 р. зробилося для них тереном дуже й дуже знаним. Там, на Поділлі, Запорожці піднесли свою бойову славу ще вище, там враз з іншими частинами 3 дивізії, до складу якої увійшли, здобули для неї невмирущу назву „Залізної". Але про це пізніше.

В часі походу ґрупи від Скали до Оринїна дігнав команданта ґрупи їздець, якого вислав курінний господар. Господар доповідав, що господарський потяг проскочив з великими труднощами під вогнем Поляків через Вигнанку і вже стоїть на стації Іване-Пусте. В приватнім листі до команданта господар підбадьорював його, бажав куріневі успіху. Кілька днів пізніше в розмові з командантом господар оповів йому, що лист його викликали чутки (отак таки чутки, бо в жаден спосіб не далося виявити, звідки, чи хто приніс ці чутки) про пригноблений настрій в куріні, який знайшовся в трагічній ситуації між Поляками і більшовиками. В обозі ці чутки мали, як звичайно буває, характер „дещо" перебільшений. Однак мимо всього було Запорожцям приємно довідатися, що й майно їхнє врятовано, та що обоз не журиться, а просто навпаки — підбадьорує решту куріня.

Коло години 17-тої ґрупа прийшла до Оринина. На майдані очікував на команданта куріня курінний Хрещений Батько і опікун Полковник Попсуй-Шапка, який оповів про настрої в Камянці, про перспективи боротьби і вимагав, щоб ґрупа не затримувалася, а якнайскорше простувала до Камянця на допомогу Удовиченкові, який продовжує успішно змагатися з воро-

Слобожани в 1 рекрутськім полку в Камянці. 1. X. 1919 р.
1. Полк. Шандрук, 2. підп. Шевців, 3. Нач. постач. підп. Нечитайло.

гом, хоч сили 16 загону були невеликі та й вичерпалися в кількаденних боях. Виявилося, що Камянець не дав багато охотників до 16 загону, бо фронт ще був заблизько — шкурництво стримувало населення від вступу до війська.

На другий день вранці ґрупа вирушила з Оринина і в Камянці була десь коло години 14. Неприємний був у цей день похід, бо через всю дорогу мочив страшний дощ. В Камянці, попереджений про прихід ґрупи, комендант міста визначив для неї на помешкання будинок бурси на Новім Пляні. Старшини і козаки трохи осушилися і почали готуватися до прийдущих тяжких походів та боїв — чистили мушкети і кулемети, допроваджували до ладу взуття і одяг. Тимчасом командант ґрупи зголосився до команданта міста, щоб представитися і довідатися про розпорядження для себе. Той передав командантові ґрупи, що на нього в готелю Континенталь очікує призначений на команданта 3 дивізії отаман Купрійчук. Командант ґрупи знав, що командантом дивізії (бувшого 16 загону) є полковник Удовиченко, тому здивований тою переміною пішов до готелю до отамана Купрійчука. Отаман прийняв команданта ґрупи лежачи на канапі й сказав, що власне його призначено на команданта 3 дивізії, а полковник Удовиченко зостанеться начальником штабу. Наказав на другий день ґрупі вирушити через Шатаву на Дунаївці, куди він також приїде.

Користаючи з кількагодинного перебування в Камянці, наказав командант куріня господареві, щоб розташувався тимчасом в місті й розпочав заготовляти взуття та одяг для куріня. Матеріяли курінь посідав, треба було лише знайти добрих майстрів. Після розмов з місцевими військовими господар привів до команданта куріня двох жидів Лимончика і Шинайзена, ніби як найліпших і не дорогих кравців. Сама згадка про цих двох жидів, дуже зрештою ретельних і справді сумлінних працівників та незвичайно прихильно успосіблених до всього українського, за що потім дуже терпіли від більшовиків, викликає навіть тепер, по 13 роках, сміх. Отож почалося з того, що командант куріня замовив собі штани і френч, а з огляду на конечність наступного дня зрана виїхати враз з ґрупою, кравці прирекли приготовити одяг до міри на вечір, а навзавтра принести викінчений. Коли пізно увечорі принесли обидва кравці — вони завжди потім обидва разом приходили по всіх справах до господаря і до команданта куріня — одяг до міри, то командант не міг у френч влізти. Кравці смикали зі всіх боків, натягали поли, і доки командант їм спокійно доводив, що вони зіпсули матеріял, то вони переконували, що все гаразд і що є лише маленька „поправка", але коли нарешті терпець у команданта вірвався і він таки порядно на них гримнув, то вони подивилися один на другого і по павзі впрост зареготалися обидва. Не витерпів й розсміявся командант і коли запитав кравців, чого вони регочуться, то вони відповіли, що таки добре бачуть, що френч нідочого. Скінчилося тим, що цей ґарнітур пішов на джуру, а кравці зробили новий вже добре. Вони взагалі робили весь одяг для куріня, а потім для 9 стр. полку, робили сумлінно і дешево. Коли в році 1920 українські війська мусіли залишити Камянець, то більшовики обох кравців заарештували, знущалися над ними за те, що ті говорили по українськи і працювали на „петлюрівців". Кравці від тих переживань сильно захорували і вмерли в більшовицькій Камянецькій ЧК.

10 червня, ще навіть добре не розвиднілося, коли Запорожський курінь і всі частини ґрупи вишикувалися до походу. Кілька горячих слів команданта ґрупи обудили ще сонних стрільців, всі перехрестилися і рушили вперед. Дзвінка козацька пісня будила мешканців Шевченківської вулиці — порозчиняли вони вікна і перший переляк сонних перестрашених обивателів змінився на ентузіязм, коли побачили довгі ряди стрункого рідного війська. Камянець витав вояцтво не тоді, коли воно прийшло, а коли відходило на фронт, — видко було, як обличча цивілів набірали певности завтрішнього дня...

З огляду на те, що дорога на Шатаву не була прикрита власними військами і на схід од Камянця ще бродили більшовицькі ватаги, то марш ґрупи відбувався поволі, бо з повною похідною охороною. Недалеко перед Шатавою кольона спіткала полковника Удовиченка, який виявив велике задоволення з підходу ґрупи, поінформував про ситуацію на фронті загону та оповів командантові ґрупи про одержання наказу Головної Команди відносно реорґанізації Армії, згідно з яким 16 загін зістав переіменований на 3 дивізію. Виявилося, що ґрупа назавжди входить до складу дивізії. Поспішаючи до Камянця, щоб переговорити звідти з Армійським Командуванням, полковник Удовиченко наказав ґрупі на ніч розташуватися в Чаньковій (на захід од Дунаєвець) і бути назавтра готовою до бою. Фронт в той час перебігав безпосередньо на схід од Дунаєвець і дивізія готувалася до дальшого наступу, перебуваючи через ніч в бойовій стичности з більшовиками.

Переночувавши в Чаньковій, ґрупа 11. червня вирушила на Дунаївці, але йшла по дорозі на полудневий схід, щоб вийти на шосе. Коли перші сотні вже дійшли до шосе, з тилу від Камянця підїхав самохід і по хвилевій задержці від тилу кольони гукнула команда одного зі старшин „струнко". Командант ґрупи, що їхав на чолі кольони, звернув коня і наближаючись до авта пізнав Головного Отамана. Головний Отаман, бачучи здорових, бадьорих козаків, та до того добре одягнених, бачучи повний порядок підчас руху, зупинив кольону, поговорив зі стрільцями, а відїзджаючи сказав командантові ґрупи, що він дуже задоволений з огляду стрільців. Всі, від козака до команданта були розентузіязмовані тою розмовою і прощали відїздившого Вожда гучним „слава".

В Дунаївцях ґрупа зупинилася на полудневій околиці, увійшовши як резерва до дивізії, що саме провадила бій. Першим спіткав ґрупу заступник команданта дивізії командант артилєрійського полку полковник Чижевський. Як командант дивізійної артилєрії він дуже зрадів, побачивши таке підсилення, яке давала йому ціла батерія сотника Альохіна.

Було чути недалеку стрілянину, а наші гармати стояли побік кладовища і кудись били. Незабаром одержано від полковника Удовиченка наказ вислати один курінь на підмогу до бойової лінії — на перший вогонь пішов Запорожський, однак в той день він безпосередньої участи в бою не взяв.

Увечорі того дня, 11. червня, на нараді полковників Удовиченка і Шандрука вирішено, що вся піхота ґрупи складе 9. стр. полк (дивізія мала вже з тих частин, що були в складі 16 загону, 7 Синій і 8 Чорноморський полки), батерію передається до артилєрійського полку, що ставав бриґадою, Лубенський кінний полк став дивізійним кінним полком. В ночі про це видано наказ по дивізії. То був день, коли

формально перестав існувати Окремий Стрілецький Запорожський курінь, а народився „9 стрілецький полк“.

Полк складався з 3 курінів: І-ий курінь — бувший Запорожський, 2-ий курінь — бувший Рибницький полк, 3-ій курінь — бувший Буковинський курінь; кожний курінь мав свою кулеметну сотню; Запорожська кінна сотня стала полковою кінною сотнею. Командантом полку призначено полковника Шандрука, його заступником Полковника Мацака. Командантами курінів командант полку призначив: на 1 курінь підполковника Шевціва, на 2 курінь сотника Чмеля, на 3-ій курінь сотника Ціпсера. Полковим господарем став сотник Шандрушкевич, полковим адютантом сотник Л.

Загальний стан полку на цей день виносив біля 160 старшин, понад 1.100 козаків, бойовий стан — 800-850 багнетів, 16 кулеметів, 70 шабель.

12 червня розпочинав своє існування і свою бойову діяльність 9 стрілецький полк.

Українське військо у княжі часи

Написав: *І. К.*

(Докінчення)

7. Бій.

Стрічу військ означали висловами зступитися, зразитися, саму битву словами бій, січа, брань.

Рішаюче значіння в битві мали тяжкозбройні частини. Їхня зброя давала їм перевагу і в обороні і в наступі. Головною зброєю в наступі було копіє, побіч нього також меч. І піхота і кіннота вживають рівно тої самої зброї.

В давніших часах були самі тільки битви піхоти.

Мета наступу була сильним ударом копій розбити ворожу частину. Копійники піхотинці наступають густою масою. Діяльну участь в бою беруть копія двох перших рядів; задні ряди мають значіння тільки через те, що своїм напором скріплюють силу удару. Відділ копійників не потребує бути дуже глибокий, ширина його може бути значно більша. Як перший удар копій не дав побіди, роля копійників кінчиться: копія є в части поломані, але і цілих копій у стрічі зблизька, в глоті, вживати ненаручно. Тоді починається бій на мечі, »січа«. Кожний копійник мав, здається, при боці меч, як помічну зброю; може задні ряди були збройні в самі тільки мечі.

В літописах давніших часів маємо тільки загальні описи піших стріч. Про летську битву 1019 р. читаємо: »зступилися обоє і була січа лиха, якої не було на Руси, і за руки хапаючи себе сіклися, і зступалися тричі, що кров текла по уділлям«. Опис листвинської битви 1024 р.: »зступилися чоло Сіверян з Варягами, і трудилися Варяги сікучи Сіверян, і потому наступив Мстислав з своєю дружиною і почав сікти Сіверян«. З вислову »сікти« можна догадуватися, що обі битви велися на мечі; але мабуть наступ почався копіями, так, як це бувало звичайно. Зі списами, хоч певно без тяжкої зброї, іде до бою також народнє ополчення, пр.: пішці під Луцьком 1149 р. мають копія і рогатини.

Піша битва протягом всеї княжої епохи лишилася головним способом боротьби. Навіть тоді, як вже кіннота дійшла до великого розвитку, військо перед битвою нераз зсідало з коней і ішло на ворога пішо. Так 1096 р. Новгородці »зсіли з коней і зступилися«. Сто років пізніше, 1185 р. в битві на Каялі також князі і дружина »зсіли з коней і пішли бючися«. Також само робить і кіннота Данила. Можна думати, що роблено це тому, що більша частина війська була піша, або хоч і мала коні, то не вміла стрічатися кінно, — і кінні частини мусіли іти пішки до бою.

Рішаючим чинником в бою була тяжка піхота, дружина або дружинники. Лекше озброєні народні ополченці, вої або пішці, могли мати тільки другорядне значіння. До наступу вони ішли хиба тільки проти таких самих слабо озброєних сил по ворожій стороні. Звичайно мабуть вони тяглися в тилах за дружиною і тільки кінчали битву: ґрупами нападали на поодиноких тяжко-збройних противників, добивали ранених; ловили бранців, брали всяку добичу.

Тяжка кіннота, що їхала до наступу, складалася з тих самих оружників, у важкій зброї, з копіями, що піхота. Перевагу над піхотинцями давали їй коні, — добірні, тучні коні, як названо їх у літописному оповіданні про похід Ігоря. Кіннота їхала до наступу або збитою кольоною, або широкою лінією. Проти тяжкозбройного противника старалися удержати полк цебто їхати кольоною густою і доволі глибокою. Кіннота ішла на ворога у повному розгоні, на грунах (значіння неясне); деколи всі їздці »великим голосом« подавали спільний оклик, нпр. »біжи, біжи!« Удар кінноти бував дуже сильний. При описі ярославської битви 1245 р. читаємо, як Андрій, дворський Данила »зразився з полком Ростислава кріпко: копія зломилися, тріск був як від грома, і з обох сторін багатьох упало з коней і умерло, инші були ранені ізза сили удару копійного«. В иншій битві Ізяслав »полком своїм зїхався з Святославом Ольговичем і з половиною полку Юрієвого і так переїхав скрізь їх...« Перебитися через ворожу частину або ударом розторощити її це й була мета наступу кольони тяжкої кінноти. — В такому наступі кольони тільки перші ряди їздців могли справді ткнути, поткнути з копіями на ворогів і побороти їх. Кінники з дальших рядів, як хотіли зударитися копієм з ворогом, мусіли з тилів на право і на ліво добігати до першої лінії; це називалося розпустити полк. Полк розпускали звичайно при стрічі з слабшим ворогом; наступ зчаста перемінявся у погоню. Як у першому ударі не повелося розбити цілком ворога, битва розбивається на ряд малих потичок між ґрупами їздців, а то й окремими лицарями. Тоді, — подібно як у розгарі пішої битви, — копія заступається мечем: »Данило встромив копіє у ворога, копіє зломилося, — і обнажив меч свій« (1231 р.)

Помічну ролю при битві тяжкозбройних (і кінноти і піхоти) мають стрільці. Їхнє завдання є непокоїти ворога здалека стрілами з луків. Вони підїзджали під ворожу лінію, кидали на неї в бігу стріли і скоро уступали, — так, як під 1097 р. описується акція поло-

вецької кінноти проти Угрів: »Алтунапа пригнав до першого заступу, і вистрілivши побігли перед Уграми, Угриж погнали за ними.« Стрільці мали на меті привабити ворога ближче до головного війська. Деколи висилано їх до нападу на тил ворога або на ворожі обози: »Ізяслав і Ростислав, як побачили, що ідуть від них геть (ворожі війська), пустили за ними стрільців своїх, Чорних Клобуків і Русь, і так почали наїздити з заду на полки, стріпятися з ними і почали у них вози брати« (1151 р.). Але як починалась головна битва, стрільці уступали взад за полки і лишались так пасивними свідками змагань тяжкозбройних. Так нпр. в битві над Рутою 1151 р. половецька кіннота Юрія стояла позаду — »і Половці Юрієві ані по стрілі не пустивши утікли.«

Стрільці уступали скоро з поля битви через те, що у стрічі з тяжкозбройними вони були цілком безборонні, тільки швидка утеча ратувала їх перед знищенням. Проти піхоти вони могли дещо довше остатися, але як наблизилася тяжка кіннота, вони не мали часу навіть ліпше розвинутися. Тодішні полководці мусіли бачити хиби цеї формації і змагали до її поліпшення. Проби реформи замічаємо в XIII в. у військах Данила. Щоби забезпечити стрільців у бою, їх ставлять поруч копійників, під їх охороною. Вид такої зединеної формації, зложеної з обох цих зброй, описує літопис 1251 р.: »Вої зсіли і озброїлись пішцем з обозу, — щити їх були як зоря, шоломи їх як сходяче сонце, копія державли в руках як многі трости, — стрільці ішли по обох боках і держали в руках рожанці (луки) свої і наложили на них стріли свої проти ворогів«. Стрільці, що мали при собі охорону з копійників, могли підійти далеко ближче до ворога і більш успішно обстрілювати його; колиж ворожі копії рушили до наступу, вони могли схоронитися за залізний полк оружників.

Як знаємо, перед битвою військо поділялося на чоло і два крила. Тактичні завдання цього поділу в самій битві зазначувалися слабо. Дуже часто на крилах були частини того самого складу і сили, що чоло, так що їхня діяльність нічим не відріжнялася від акції чола. Колиж крила були слабші, то служили тільки помічними силами для чола або мали завдання резерви.

Резерви вживалися в битвах доволі рідко. Звичайно всі сили рушали до бою одночасно. Так читаємо характеристичне місце в літописі 1151 р.: »Ізяслав віхав у свій полк і післав по всім своїм полкам, кажучи: глядітьже на мій полк, як піде мій полк, також і ви підіть«. Але в деяких випадках якісь частини стоять по заду і виступають до бою пізніше. Так 1024 р. під Листвином Мстислав наперед пустив чоловий полк Сіверян, пізніше, як вже битва розгорілася, кинув у бій оба крила, зложені з дружини. В поході Ігоря 1185 р. до битви ідуть передові полки кінноти і з ними тяжкий полк Святослава; два инші тяжкі полки »Ігор і Всеволод помалу ішли, не розпустили полку свойого.« В битві під Ярославом 124.. р. резерви є ще більше поділені: наперед стрічає ворога Андрій дворський з своїм полком тяжкої кінноти; згодом Данило висилає йому 20 »мужів вибраних« на поміч, врешті ідуть до бою полки Данила і Василька.

Серед битви військо орієнтувалося по хоругвам. Стяг піднятий до гори означав успіхи; як стяг хилявся або упадав, це був знак катастрофи. Кинути стяги, значило програти битву. Стяги розбитого ворога дерли: »Данило скоро прийшов на нього (угорського воєводу) і розбив полк його і хоругву його роздер на половину«. Утечу означали словами поскочити, побігти.

Побідник на знак своєї переваги оставав на полчищі цебто побоєвищі: »Ізяслав тут і став на полчищі« (1153) »Данило і Василько не пішли в город, і Лев став на місці, — військо серед трупів являло побіду свою« (1245).

Воєнні бранці звалися колодниками, воєнна добича полоном: »взяли полону багато, худоби, коні, вівці і колодників брали руками«. Війська ішли деколи на ворон, — грабити околицю.

Хорунжий Масловець

Написав: *Михайло Середа.*

(Оповідання)

Командант ІІ-ої бриґади Запорожської дивізії полковник Шемет човгнув злегенька, по-гусарськи, ногою, задзеленчав срібними острогами й, піднісши до кашкета руку, сказав пан-отцеві Трощинському, настоятелеві Покровської церкви в с. Котюжанах:

— Даруйте мені, батя, турботи: нині я примушений розташуватися зі своїм штабом і охоронною сотнею у вас на ніч.

Сухорлявий і сутулий пан-отець, курносий і короткозорий, з рудою цапиною борідкою, підплигнув на коротеньких ніжках, немов потрапив на розпечену залізну штабу, й заломивши на боках руки бубликом, радісно вигукнув:

— Велика Артемідо Ефеська! Дуже приємно! — І нишком, щоб хто не почув, додав: — Після більшовицького раю не то що вас, а навіть самого Люципера прийму яко чесного християнина. Дуже приємно! Дуже приємно!

Раптом він покинув полковника й кинувся з подвіря до хати.

— Попаде! Попаде! Де ти там? Оглухла чи що! — лунав десь в далекому покою його верескливий тенор: — Причепурись та зустрінь поважних гостей. Велика Артемідо Ефеська! — вигукував він вже на кухні: — Настановляй, Остапе, самовар! Одна нога там, друга тут... Кудиж ти, сатано, вугілля напхав? Тож для води!

Щось довго порався в покоях отець Семен Трощинський. Не дочекавшись його, полковник Шемет обійшов подвіря, зазирнув у повітку, клуню, кошари, загороду, розмірковуючи, де та як розташувати йому людей і коней.

— Еге, видко батя розуміється на господарстві, — подумав він, зупинившись коло ожереда сіна, кінці якого ховалися далеко на вигоні, за чужими вітряками.

На перелазі до пасіки його наздогнали старшини: його помішник підполковник Загоруйко і персональний адютант, сотник Равич-Лантушенко.

— Пане полковнику, — підкотився з рапортом адютант — ворожа кольона, що понесла від нас поразку, зупинилася на Вербових хуторах. Ліворуч від нас, у Чорнобильському лісі, наша розвідка простежила три ескадрони червоної кінноти. Праве наше крило є забезпечене частинами І-ої бриґади.

— Пане полковнику! — офіційно й строго звернувся до свого помішника командант бриґади: — прошу вас додати до охоронної сотні два кулемети з курінної резерви.

Сутеніло. З долини, зі ставка, в якому вимочувалися коноплі, подув прілий і холодний вітрець. За ставком, в степу, в напрямку села Радулян зірвався гарматний вибух. Сполошена ним перепелиця боязко зацокала метальовим дробом...

— Велика Артемидо Ефеська! Нарешті спіймав вас! — виріс ніби зпід землі на перелазі пан-отець, заломивши руки на взірець бублика: — Прошу гостей до хати. Попадя нудиться, самовар журиться; що за новина, що гостей нема.

— Еге! Досвідчений господар і модерний поет — посолодив пан-отцеві командант бриґади, почувши про самовар.

Старшини вернули до хати. Пан-отець забіг наперед гостей.

— До світлиці — урочисто тикнув він чорним від сажі і вугілля перстом в пофарбовані охрою двері.

У світлиці самовар і канарок відбували дует. Самовар тримався баскових нот, силкуючись знизитися до октави; щось йому перешкоджало, і він, як той бас профундус з архиєрейського хору, що пропив воли й занози, сичав і харчав, немов у передсмертній аґонії сухітник. Канарок виспівував на високих нотах, час від часу сплазовуючи піччікатами до меццо-сопрано. Похиливши донизу головку, він на хвилинку прислухався до самовара, ніби побоюючись загубити мельодію, яку натхненно складав самовар.

Чепурна і затишна кімната, чистенько прибрана жіночою рукою, з іконами і зеленою перед ними лямпадкою, з віденськими кріселками і шкіряною канапою, з тюлевими фіранками на вікнах, з ґеранями і кактусами на підвіконниках, змивала з душі фізичні і моральні страждання бойового дня.

Коли принесли світло, полковник Шемет, на зовнішній вигляд дуже подібний до імператора Вільгельма ІІ-го, тримав вже в одній руці склянку з чаєм, в другій — з вишнівкою. Він казав пан-отцеві: — Наша війна з більшовиками позбавлена стратеґічних засад і тактичних правил. Сучасні бойові події базуються на психольоґічних моментах... Так, так, батя, — занепокоївся він, спіймавши квасну ґримасу на обличчі свого слухача. Пан-отець якраз був згадав, що мав необережність покласти козаків поруч з індиками. — Більшовики і ми, — доводив полковник — інтуітивно відчуваємо, з яким запалом, настроєм і духом розпочинає кожна сторона бій.

— Ой, пропише тобі попадя психольоґію, коли твої козаки поїдять індиків, — подумав пан-отець і поглянув на Шемета з такою ненавистю, яку полковник, зрозумівши зневіря до своїх слів, рішив усунути яскравими прикладами з бойового життя.

На другому кінці стола проти чорноокої, ще молодої попаді, яка була на диво красуня — струнка, гнучка, з округлими плечима і пишним бюстом — сидів адютант Равич-Лантушенко, широкоплечий і широкогрудий, теж чорнобровий, з рожевим лагідним обличчам. Перегнувшись над столом, поближче до попаді, він зтиха розмовляв на тему про мету людського життя:

— Життя — воно чарівне і привабливе. Його треба глитати зі смаком і насолодою, ковтками, як глитають манастирські лікери, — лепетав він і, спіймавши в обійми своїх чобіт, ніби без заміру, її ніжку, замовк: поглянув в її очі боязко, з проханням про вибачення. Попадя дала зрозуміти, що та ніжка ніби не її, чужа.

— Московський фільософ Лев Шестов, — знову заворкотів адютант, втішений перемогою на підступах до опанциреної позиції — подав думку, що наше життя набуває тоді вартости, коли в кожному життєвому акті беруть участь всі наші почуття, розум і воля, гармонійно міцно і напружено реаґуючи на всі зовнішні враження.

Адютант зупинився і солодко зітхнув: відчув, що друга ніжка попаді сама напросилася в обійми.

Полковник Шемет, покінчивши з психольоґічними ментами, тепер знайомив пан-отця з фортіфікаційними методами війни, давши зрозуміти, що ця тема потребує часу і пильної уваги слухача.

— Велика Артемідо Ефеська! — плакала і нудьгувала душа настоятеля. — Принесла тебе чортяка з фортіфікаційними методами. Індики ще півбіди, а ось як надибають на кохинхинів! а? — подумав він і відчув, що холодний піт покотився по його хребетині колючим струмочком.

— Даруйте мені, пане полковнику, — зірвався він з кріселка, немов спіймав під собою шило: — Погляну я на коней, чи не забув Остап підсипати їм січки.

Пан-отець, як той буревій, винісся зі світлиці. Полковник безнадійно махнув рукою і підсунув ближче до себе пляшку з вишнівкою.

Підполковника Загоруйка за столом не було: він був заклопотаний службовою справою. Спершись рукою на кавказького зразку шаблюку, стояв він на порозі світлиці і розпікав хорунжого Масловця, команданта охоронної сотні. Хорунжий Масловець, невеличкий на зріст, незґрабний і кривоногий, з квадратовим веснянкуватим обличчам і примруженими полохливими очима уважно слухав зауваження начальства, тримаючись непорушно, по всім правилам статуту, немов на почесній варті.

— Навіть своїм зовнішнім виглядом старшина мусить бути прикладом для козаків, — настановляв молодого хорунжого Загоруйко: — Бадьорий вигляд, сміливий крок, твердий жест, рішучі рухи, голосна команда, — все це постуляти, на яких основується сучасне виховання козака. Раджу вам прочитати книжку французького психольоґа Лебона — „психольоґія юрби". Прочитаєте, то зрозумієте, чого я від вас вимагаю. А то побійтеся Бога: голову ви тримаєте, ніби пяний капуцин, руки завше засунуті в кишені, ніби побоюєтесь за гаманець; коли простуєте попереду сотні, ви нагадуєте мені мокру курку. Тьфу! — сплюнув з огидою за поріг Загоруйко. — Цікаво довідатися мені, яку ви маєте освіту? Ваша довійськова професія?

Масловець почервонів, заметушився, машинально підніс руку до голови і, згадавши, що тепер він без кашкета, знову випростував її по військовому.

— Моя освіта — з усміхом подав Масловець — Скінчив я двохклясову церковно-учительську школу. Рік учителював у Борщагівській церковно-приходській школі.

— Тепер я бачу, як ваша доля покепкувала собі з вас. Замісць кадила, яке ви мали роздувати у церкві, вона всунула вам у руки шаблюку, яку ви тримаєте немов циган хоругву підчас водохрещи. Прошу памятати мої зауваження і напружити всі зусилля для серіозної праці над собою, як старшини. Ви — вільні.

Ледве хорунжий переступив поріг, як на нього налетів з прудкістю африканського самума схвильований пан-отець: в одній руці він тримав оскубаного і без голови індика, в другій — ніжку і крильце невідомого птаха.

— Прошу, — гепнув пан-отець на стіл перед Шеметом свою здобич. Бачите! Яке свинство! Ваші козаки запевняють мене, що оці рештки — то воловина. Погляньте і скажіть, чи правду вони кажуть?

Полковник Шемет зрозумів маневр козаків, однак, аби уникнути нудної праці по дослідженню козацької провини, жартовливо відповів:

— Оскільки мене не зраджує знання палеонтольоґії, я бачу перед собою останки іхтіозавра.

— Іхтіозавра? Що то за птиця? — здивовано кліпнув віками пан-отець: — Може бути по вашому іхтіозавр, а по нашому буде качка — кохинхін... Певно чули... Ваші козаки, як колишні вандали, знищили найкращого представника цієї шляхетної породи.

— Не хвилюйтеся, пан-отче, завтра мій скарбник винагородить вам за всі шкоди, що потерпите від козаків.

— Не подумайте, що я ґвалтую з-за грошей, — зніяковів пан-отець, ніби спійманий на недоброму вчинку — серце моє розривається від жалю, коли згадаю про кохинхіна.

Однак обіцянка Шемета крила у собі маґічну силу якогось чарівного слова: пан-отець звеселіщав, вибрикнув на коротеньких ніжках і, заломивши руки бубликом, гукнув до попаді:

— Шура! Похлопочи там... Розумієш... — підморгнув він і накреслив перстом в повітрі контури величезної пляшки. — Велика Артемідо Ефеська! — підкотився він до полковника Шемета — чи не маєте бажання скласти пульку преферанса?

— Тільки невеличку, — погодився бриґадний. — А ви? — запитав він помішника.

Помішник і адютант погодилися.

Пан-отець викотив з сусідньої кімнати картовий столик, розкопав десь під канапою крейдяні олівці, карти, щіточки і, заломивши руки бубликом, солодко запросив гостей:

— Я до ваших, панове, послуг.

Карти роздав адютант. Пан-отець зібрав свої до купи і ніби чогось вичікував. На його обличчі трапилася незрозуміла зміна: тепер його очі набули всіх монгольських прикмет: праве око нишпорило в картах бриґадного, ліве — в картах адютанта...

II.

У великій кімнаті, що прозивалася „прихожа", було горячо і парно. Навколо високого довгастого столу сиділа сотенна аристократія — бунчужний Тягнирядно, каптенармус Безштанько, І-й чотовий Дуля, 2-й Вишня — і пила чай. Недалеко від дверей, на скриньці з борошном, сидів, підобгавши під себе по-татарськи ноги, церковний сторож Остап Жученко і пихкав з австрійської люльки. Попереду його за трикутним столиком сидів на низенькій табуретці хорунжий Масловець і складав додому листа. Ранком виїздив на Херсонщину відомий отаман Гуленко-Гулий і обіцяв доручити листа його матері.

Люба Матусю!

— писав хорунжий Масловець, напружуючи очі у млявому світлі карликової нафтової лямпочки:

„Дякувати Богу, я почуваю себе добре. Начальство шанує мене за чесну працю; козаки мене слухають. На минулому тижневі оглядав нас Головний Отаман Петлюра і казав, що ворогу надходить кінець, що скоро ми вернемо додому".

Масловець замислився і зупинив свої очі на Остапові, котрий оповідав воякам про Котюжанського поміщика Волховського.

— Правдивий був пан... добрий для селян, чемний... Таких панів не було і не буде, — казав Остап, мрійно гуляючи очима десь під стелею.

— Одного дня, а було це в літку, поїхали наші рибалки на панський ставок потрусити свої ятірі. Ото милость була пана до Гнатюка, Прядки, Попика, Журавля, то він дозволив їм ловити рибку на панському ставочку. Витягнув Гнатюк свій ятір, зирк... і отетеренів з диву: спіймав йому ятір пляшку царської закоркованої горівки. Подумав він собі: аби тільки не угледіли мої товариші. Хай ятір зачекає у воді, доки вони не повилазять на беріг. Витягнув і Прядка свій ятір. Йому краще підвезло: у ятірі знайшлася вже четвертина горівки. Гіркий пяниця був Прядка і лютий ворог, щоб поділитися з ким горівкою. Як забачив, так подумав: помру отут, а горівки не покажу. Хай повилазять товариші, тоді — пий душа, гуляй душа. Попик знайшов дві пляшки, Журавель тільки сотку. Стоять вони у воді і вичікують один на другого, стоять годину, другу і не помічають, як на ґаночку палацу, а він збудований над ставком, регочеться пан, аж до землі від сміху припадає. Нарешті Прядка не витримав; питається він Попика: — чого це ви, куме, не вилазите? Той відповідає: — якже мені вилазити, коли врослися в ятір коріння і ради йому не можу дати. А чого оце ви гав ловите, та не вилазите? — Чогож мені вилазити, — ніби байдужно відповідає Прядка. — Що мені на тому березі. А тут затишно, сонечко гріє і від води втіха велика; рибка на дні пасеться, жабки ніжками дригають. — Стоять вони ото і розмовляють, коли це до берега біжить пан, тримає в руках рушницю і грізно на них кричить: вилазьте мені зараз на берег, сукіни сини, а то стріляти по вас буду. Рибалки з води та ходу. Немов жеребці , басують по селі без сорочок та штанів, алеж у кожного в руках горівка.

— „Цигана продайте, — знову почав писати Масловець. — Лишіть тільки гнідого Німця; в зимі „буде тяжко прогодувати двох коней. Толоку на „Дробязчиному степу зоріть ще за літа, тільки не „глибоко, примірно на долоню. Моєї верби над ко„панкою не чіпайте і бузини не рубайте: буду відпо„чивати в літі під спеку в гущавині, коли повернуся „з війни. Нагадайте Галі Яшній, що її хрестика я „завше тримаю на грудях. Та хай не забуває тих слів, що я сказав їй на прощання. Ви тільки пригадайте, „а вона зрозуміє, про що йде розмова“.

Масловець покинув писати і знову замислився. Остап був приємно вражений глибоким інтересом авдиторії до його спогадів і натхненно оповідав дальше:

— Такого пана тепер за золото не купиш... Був він пан на всю губу...

„Колиб трапилося мені померти від ворожої кулі, — „кінчив писати Масловець: — хай Галя вийде заміж „за Петра Нагорного: вона дуже йому подобалась. „І мені буде приємно: він колись допоміг мені у ре„волюційній біді. На часточку подайте до Вознесен„ської церкви, а на поминках подаруйте мої сорочки „дядькові Никифору“.

— Не до ладу ваше оповідання, — зупинив Остапа хорунжий Масловець, скінчивши писати і налявши в кухлик липового чаю: — Кожна людина — то є образ Божий. Кепкувати з неї так, як ото дозволяв ваш пан, то великий гріх і перед Богом і перед людьми. До кожної людини треба ставитися з пошаною і ласкою. Бог з ними, з тими панами. Треба збудувати державу, в якій кожний громадянин був би паном, в якій не дозволено булоби знущатися одному над другим.

Остап скептично хитнув головою, загасив люльку, постукав нею об коліно, витрусив попілець і почухав потилицю.

III.

Над селом загуркотів грім, ніби хтось скидав з воза залізні штаби. Зелена блискавиця зазирнула у вікно, новий вибух пролунав вже недалеко, за вітряками. На церковній площі монотонно, ніби краплі осінного дощу, застукали ворожі кулемети.

— Та-та-та-та...

— Збірка! — нервово хтось подав на подвірі команду.

Хтось постукав у вікно:

— Пане хорунжий! Большевики!

Зі світлиці вибіг бриґадний.

— Хорунжий Масловець!

— Слухаю! — випростував по військовому руки хорунжий.

— Зберіть зараз сотню, розвідайте про ворога і затримуйте його до приходу бриґади. Прошу також тримати зі мною звязок.

Масловець вийшов на подвіря. Охоронна сотня була вже виряджена.

— Рівняйсь! Позір! — зтиха подав команду бунчужний.

В сутінках ночі не було видко ні бунчужного ні козаків. Тільки на мент в сяйві гарматного стрілу спалахкували синіми вогниками вістря баґнетів.

— Вільно! — спокійно подав команду Масловець, наблизившись до сотні. — А ви, що за козаки? — зобачив він дві постаті, що вичікували його на фронті сотні.

— Розвідка від І-ї чоти з рапортом.

— Прошу...

— На церковній площі зупинилася ворожа кіннота.

— Які сили?

— Дві-три сотні і гарматна батерія. Стріляють в напрямку розміщення нашого 5-го куріня.

— Добре. — На місця! Слухати моєї команди!

Він перебрав від джури рушницю і відійшов на три кроки від сотні:

— Кулемети наперед! Сотня ліворуч! Кроком руш!

— Сотня вийшла на вулицю. Розсипалась на рої, що один за другим, ніби морські хвилі, покотилися на церковну площу.

Почуття часу для кожного з вояків тепер було втрачене. Кожному здавалося, що він, ніби прикутий, стоїть на місці і приглядається, як пливуть мимо нього тини, садочки, хати; пливе сама вулиця, обганяючи сотню і зникаючи десь попереду в нічній імлі.

Сотенний командант простував звиклим широким кроком посеред вулиці, зорко стежучи напруженими очима за рухами сотні. Був збентежений зауваженням підполковника Загоруйка і тепер контролював кожний свій рух, пригадуючи всі положення з муштрового статуту.

Скоро звернули у другу вулицю, що виходила на церковну площу. Попереду сотні, в 300 кроках, в сяйві ворожого вогню, викристалізувалися білі стовпи церковної огорожі.

— Стій! — зупинив сотню хорунжий: — Покликати до мене бунчужного і чотових, — дав він наказ звязковим, що слідкували за ним.

— Прошу виконати, — суворо і твердо, рубаючи рукою повітря, звернувся він до бунчужного і чотових: — Першій і другій чоті негайно перелізти плоти і через огороди зайти на крила ворога. Чекати

на стріл наших кулеметів і зі стрілами наказую кинутися в атаку. Третя і четверта чота лишається зі мною: зі стрілом кулеметів вони ринуться зі мною на ворога з фронту...

На церковній площі большевики стріляли з кулеметів і гармат в напрямку розташування курінів Запорожської бриґади. Було чути на далекі околиці голосну команду, що її подавали у телефонний рупор з високої дзвінниці: —

—Трубка шесть! Пріцел два!..

Гострим зором стежив Масловець за сильветами ворожої кінноти, що манячила позаду гарматної батерії, випливаючи і знов потапаючи у нічній імлі...

— Колиб все це бачила Галя, — подумав хорунжий і усміхнувся: — отоб налякалася.

З нічної прірви виплинув ворожий розїзд, зупинився ненадовго біля дзвінниці і нагло кинувся на кулемети охоронної сотні.

— Кулемети! — урочисто і напружено, з бойовим запалом подав команду Масловець: — Прямо по кінноті густо — вогонь!

Під ногами немов розверзлася земля, і в нічну прірву полинули гострі, як і самі кулі, короткі сухі згуки:

— Та-та-та-та...

— До атаки вперед! курок! — весело, так як відгукуються на голос улюбленої дівчини, крикнув Масловець, подавши рукою сиґнал кулеметам, аби припинили стрілянину.

І знову поплинула вулиця, на цей раз бистрою і рвучою водою, зупинилася на церковній площі і завертілася колесом у воріт церковної огорожі.

— Слава! Слава! — ширилося і міцніло десь на крилах, в запіллю і на фронті ворога.

— Товаріщі сдаьомся! — зойкнув хтось перестрашеним голосом на високій дзвінниці.

— Товарищі сдаьомся! Да не стреляйте, товаріщі! Відітє — сдаьомся! — підхопила вся церковна площа трівожними і несміливими благаннями.

— — — — — — — — — — — —

До самого світанку команданти сотень лічили полонених і нотували свої втрати, що понесли забитими та раненими.

Вже на ранок, коли вишикували сотні, аби з піснями вертати до постою звязкової охоронної сотні, знайшли тіло хорунжого Масловця. Лежав він горілиць під білим стовпом церковної огорожі, підібравши ліву руку під голову, праву, з револьвером у руці, випростувавши повздовж ноги. Його обличча, серіозне і спокійне, злегенька припало порохом, а в очах, як здавалося, закостеніла неспокійна думка — досада на всі свої рухи проти муштрового статуту.

Історія 8. галицької бриґади
(давнішої „Ґрупи Рудки“ або „Ґрупи Гофмана“).

Написав: *Др. Іван Карпинець*

(Докінчення І. частини).

е). Ситуація довкола Рудеччини в третій декаді листопада*).

Згадані в попереднім розділі зарядження Військової Ради в Рудках мали на ціли: 1). Скріпити рудецький відділ, та 2.) забезпечити українську владу в повіті. Першу ціль осягнено саме цими зарядженнями, а другу — тільки завдяки сприяючим обставинам а саме: а) Що польська експедиція з Перемишля не мала більших сил, щоби посунутися в глибину територій по обох боках залізничої лінії Львів-Перемишль, а дальше, б.) що проти польського відділу в Городку, звідки могла грозити Рудкам найбільша небезпека, вислало вже 21. XI. свій відділ Комарно, якому також грозила небезпека зі сторони Городка. Ту належить зазначити, що зі сторони Судової Вишні не грозила Рудкам більша небезпека, бо там Поляки мали незначні сили, які до того мусіли самі пильнуватися, передусім перед Яворівцями а також може дещо й перед Вишенцями, які відступили з міста до сусідних сіл, здається до Дмитрович і Конюшок.

Ситуація по обох боках залізничої лінії Львів-Перемишль в третій декаді листопада не була для Українців некорисною. На залізничих лініях Львів-Перемишль і Перемишль-Ярослав-Рава Руська в часі від 22. XI. до 10. XII. 1918. р., були, як це подає Sopotnicki в книжці п. з. „Kampanja polsko-ukraińska“, дуже малі польські сили, тільки слабі обсади двірців та два панцирні поїзди, що робили стежну службу (стор. 56). Якщо українські відділи на прилягаючих до цих шляхів територіях були би спільно порозумілися й виробили спільний плян ділання, та виконали в один час наступи на вибрані, стратеґічно важні відтинки, були би певно знову відтяли Львів від заходу. Однак брак спільного порозуміння поміж цими відділами доводив до того, що звичайно кожна акція, підпринимана на власну руку котримсь із них, кінчалася неуспіхом. Полякам, як пише Сопотніцкий — ці малі сили на цих двох лініях зовсім вистарчали, бо довколичні підїздові й партизанські відділи, які були щойно в стадії орґанізації, ділали безпляново й дуже несміло (підчеркнення наше). Дрібні напади на залізничі двірці в Мостисках, Судовій Вишні, Любачеві й Раві Руській, відперто легко (стор. 56). Приміром напад на Судову Вишню, як подає Роя в книжці „Legendy i fakty“, мав місце вже 22. XI. Нападаючий український відділ мав числити около 100 людей і був узброєний в ручні гранати й кріси. По знищенню стації відділ мав скритися в лісах поміж Хоросницею а Родатичами. (Це були правдоподібно Яворівці). Роя, по одержанню донесення про напад наказав висилку до Судової Вишні панцирного поїзду з Городка, разом з одною сотнею (стор. 306). Розуміється, що перед такою силою нападаючий відділ не був би вдержався.

В цьому-ж часі були напади укр. відділів на Мо-

*) На основі: 1) Sopotnicki: „Kampanja polsko-ukraińska;“ 2.) „Roja: Legendy i fakty“; 3). Hupert Witold: „Walki o Lwów od 1. XI. 1918 do 1. V. 1919“. (книжка вийшла цього року); 4). власних спостережень автора.

стиска, Ґородок і Мшану (на лінії Львів-Перемишль) а це так занепокоїло Рою, що він вже 23. XI. телеґрафував до ґен. Розваздовського, щоби той для запевнення супокою на цій лінії Львів-Перемишль — вислав підмогу з Перемишля, а як Перемишль не має, то з Кракова, бо польські війська у Львові цього зробити не можуть. (стор. 307).

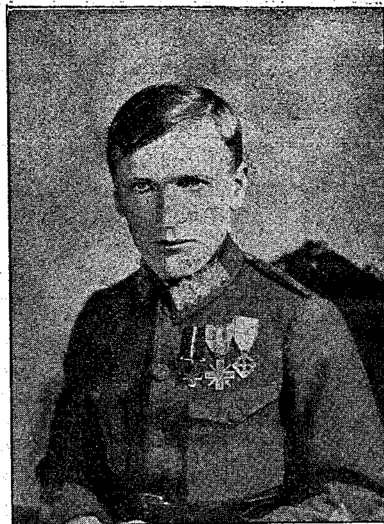
Також на захід від Рудеччини, а саме під Ніжанковичами (на залізн. лінії Перемишль-Хирів) відбувся напад українського відділу, який знищив залізничий тор. Про це довідуємося з приказу ґен. Рої до ґен. Біяка в Перемишлі, щоби він приступив до очищення Ніжанкович та до направи залізничного шляху, а то в тій цілі, щоби могла вирушити експедиція майора Лісовського в напрямі на Хирів-Самбір-Рудки-Львів. (стор. 305).

Тільки коло самого Хирова ситуація в половині третої декади листопада дещо погіршилося, бо невеликий польський відділ зі Сянока під командою полк. Свободи здобув був Устрики й Хирів, та посунувся аж під Фельштин. Та тут вже 27. XI. був розбитий, а 30. XI. український відділ наступав уже на Хирів, хоч зразу безуспішно. (Хирів заняли Українці вдруге 6. грудня, а передтим ще 1. XII. Добромиль). Ці дати подає Hupert в книжці „Walki o Lwów", стор. 102 і 106). Отже й тут ситуація для Українців з кінцем листопада не представляється зле.

З цього неповного огляду бачимо, що в часі заняття Львова Поляками аж до кінця листопада (а відтак і в першій декаді грудня), на територіях сумеж- з Рудеччиною відбувалися напади українських відділів на поодинокі точки залізничних шляхів Львів-Перемишль і Перемишль-Хирів, подібні напади мали місце й на залізн. шляху Перемишль-Ярослав-Рава Руська), які опинилися в руках Поляків. Ці напади, в яких рудецький відділ ще не бере участи, з браку одноцілого пляну й взаїмного тісного контакту відділів — мали тільки часами незначний, місцевого характеру, успіх.

На загал-ситуація на цих територіях по 21-22. листопада не була для Українців злою, бо укр. відділи були зачіпною стороною, а Поляки мусіли триматися в дефензиві, та не мали тут якогось пляну ділання. Бо думка Рої про експедицію на Хирів-Самбір-Львів, з браку сил не могла здійснитися; майор Лісовський ніколи не вирушив з цею експедицією. Тільки ситуація на північний схід від Рудеччини, а саме у Львові погіршилася, бо його українські війська мусіли залишити. Та зі Львова не грозила сумежним територіям небезпека, бо Поляки й тут не мали більших сил та мусіли числитися з фактом, що саме під Львовом концентрувалася Українська Армія.

Отже українські відділи здовж згадуваних залізничих шляхів стали кріпшати, та дещо навязували контакт зі собою. Приміром з рудецьким відділом навязав контакт відділ судововишенський, що подався був перед Поляками до сусідного села Дмитрович (3 км на полудне від Суд. Вишні), а звідтам здається ще дальше. Та тому, що в ньому назбиралося дещо людей зі сусідних сіл, а не було для них зброї, вибрався цей відділ (а може тільки частина) під командою чет. Заяця до Рудок, де дістав трохи крісів та може дещо й муніції, і з цим вернув під Судову Вишню та тим самим забезпечував звідси Рудеччину перед польськими відділами. Про навязання контакту Рудок зі Самбором вже говорилося в попереднім розділі. Дещо пізніше рудецька команда стала порозумівати-

Четар Омелян Верхола, комдт скорострілів на панцирному поїзді ч. 2.

ся з командою в Любіні Великім, про що будемо вкоротці говорити. Інші команди певно також навязували зі собою контакт. Але це не дуже придавалося, бо кожний відділ жив дальше сам для себе й своєї території й не дуже то оглядався на другі відділи. Не було одної вмілої, сильної руки, яка-б всі ці відділи звязала міцно в одну цілість, зробила з них боєздатні формації та примусила виконувати тільки такі операції, які обдумано-б солідно аж до подробиць, а які мали-б актуальні, й ширших розмірів стратеґічні цілі.

є). Зачіпні операції рудецького відділу (від кінця листопада до 19. грудня 1919 р.*).

1). Виправа під Судову Вишню. Коли рудецький відділ з кінцем листопада вже значно збільшився та призбирав дещо крісів, задумала команда вжити його до якоїсь акції, щоби помогти цим загальній справі, та щоби люди, з браку заняття — не деморалізувалися. Здається, що першим зачіпним підприняттям була виправа під Судову Вишню, що мала місце правдоподібно з кінцем листопада (27. або 28). Рудецький відділ в силі около 100 людей, зі старшинами: чет. Швецем, хор. Верхолою, хор. Лопадчаком і здається хор. Пачехою та з 2 скорострілами вибрався вечером з Рудок і дорогою на Орховичі-Никловичі прибув над раном до села Дмитрович під Судовою Вишнею, щоби помагати якомусь іншому відділові в його акції проти Поляків. Цю акцію викликала здається виправа Поляків зі Судової Вишні. В книжці Гуперта „Walki o Lwów" находимо відомість про випад польської залоги зі Суд. Вишні до Дмитрович, яка піймала тоді 7 українських полонених. Шкода тільки, що автор не подає дати цього випаду, але він, як це дальше побачимо, мав місце по всякій правдоподібности попередного дня перед виправою рудецького відділу. Коли рудецький відділ, що відбув цілу

*) На основі: А. 1). Устних інформацій п. Омеляна Верхоли, за що йому автор щиро дякує; 2). рукопису історії 8. бриґади о. Дра Вергуна; 3). власних спостережень автора. Б. друкованих річей: 1). Ґен. Омелянович Павленко (Старший): „Українсько-польська війна 1918-1919". 2). Sopotnicki; »Kampanja polsko-ukraińska; 3). Hupert: »Walki o Lwów«; 3). деяких укр. часописів з цього часу.

дорогу на санях, (крім кількох, що їхали на конях), прибув до дмитровецького двора, пішов хор. Верхола з кількома стрільцями зі скорострілом в напрямі Суд. Вишні й зробив в догіднім місці заставу. Попереднього-ж дня, як стрільці розвідали, загнався був до Дмитрович польський відділ і прийшло тут до перестрілки, в якій згинув якийсь сержант. І саме в часі, як хор. Верхола був на заставі, побачив 4 польських вояків, які везли з Вишні домовину, щоби в неї зложити цього сержанта. Трьох з них попало хор. Верхолі в полон а четвертий втік. Більша частина руд. відділу, що була подалася на ліво, вернулася вкоротці до двора, бо згадуваний напад здається відкликано, та забравши цих 3 полонених, вернулася над вечір в піднесенім настрою — до Рудок.

2). Заняття Городка 3. грудня, 1918 р. Слідуючою з черги була виправа на Городок; її підприняв рудецький відділ разом з відділами Любіня Великого й Комарна. Але чи це сталося на приказ вищих команд, чи тільки на основі взаїмного порозуміння цих сусідних команд, не знати. Може це було виконанням одної з постанов наради старших командантів Галицької Армії, яка відбулася в третій декаді листопада в Бережанах, тодішнім осідку Начальної Команди, а про яку згадує бувший Начальний Вожд Галицької Армії ґен. Омелянович Павленко в споминах п. з. „Українсько-польська війна 1918-1919“. Ця нарада, в якій взяли участь: полк. Коссак, полк. Микитка, от. Букшований, полковник Омелянович Павленко (Молодший) і сотник Бізанц, під головуванням ґен. Омеляновича Павленка, прийняла плян операцій шефа штабу полк. Мишковського, після якого ударна ґрупа полк. Омеляновича Павленка з району Глинна-Пустомити мала виконати наступ в північно-східному напрямку на головний двірець у Львові й північно-західну околицю міста, а всі інші ґрупи й частини мали побічне заняття. На частини Коссака, до яких вчислювано тоді може й рудецький відділ, покладено завдання з а б е з п е ч и т и г о л о в н і й ґ р у п і л і в е к р и л о ч и н н і с т ю н а Г о р о д о к Я г а й л о н с ь к и й і н а з а х і д в і д н ь о г о (підкреслення наше, стор. 15-16). З цього виходило-б, що перший український наступ на Городок міг бути уложений в Стрию (осідку Коссака), або що звідтам прийшов приказ такого наступу; однак про це нічого певного не можемо сказати.

Певним є тільки, що безпосередну причину до цього наступу дали самі Поляки. Гуперт в книжці: „Walki o Lwów“ подає, що польська залога в Городку урядила виправу (wycieczkę) в околиці міста, та що це використали Українці з Любіня в силі 600 крісів з арматами, які по короткім бою заняли Городок і перли дальше по обох сторонах залізничих торів, які позривали в кількох місцях. (стор. 108). Цей дальший його опис є дещо невірний. Любінців стільки не було а що до артилерії — то мали вони всього тільки одну гармату; командував ними чет. Северин Рибачевський.

Рудецький відділ призначений до цеї операції числив около 200 людей, та мав 2 скоростріли „шварцльозе“. Його командантом був здається четар Швець. З ним були ще: пор. Байґерт з кількома Яворівцями (це були ґімназисти з Яворова), хор. Верхола, що командував скорострілами та чет. Солодуха з екразитом і кількома саперами, з якими приїхав здається з Дрогобича. Задачею рудецького відділу було: Висадити залізничий міст в Братковичах, щоби перервати звязок між Львовом і Перемишлем та відтак заатакувати стацію в Городку зі заходу, підчас коли Любінці й Комарнянці мали наступати на місто з полудня й полудневого-сходу.

Відділ вийшов з Рудок 2. грудня вечером, коло 16. години й машерував дорогою на Гошани, Годвишню й коло Долинян; скоростріли везли на санях. Від Долинян посувався відділ в боєвім порядку; так дійшов недалеко Браткович і зупинився в розстрільній на горбі △ 292, що прилягає до залізничого шляху. Тоді чет. Солодуха, під охороною скорострілів хор. Верхоли, пішов на міст, який не був бережений, заложив ладунки екразиту та його висадив; передтим хор. Верхола поперетинав телеграфічні проводи. По висадженню моста цілий відділ, не стрічаючи жадного польського вояка, посунувся здовж залізничого шляху, в боєвім порядку, в напрямі стації Городок. Зі стації приняли відділ стрілами, але зараз таки Поляки її опустили, бо саме в цій хвилині вдиралися до міста Любінці й Комарнянці. Втрат рудецький відділ не мав ніяких. Хор. Верхола здобув тоді новий скоростріл.

Так отже Городок опинився опівночі з 2. на 3. грудня майже без бою, в українських руках. Та тяжче було його вдержати. Українські відділи відпочивали й ніхто не думав про це, щоби забезпечитися перед цілком правдоподібним наступом Поляків, передусім зі сторони Львова, які прецінь не могли допустити до того, щоби така важна позиція була для них втрачена та щоби в цей спосіб Львів був відрізаний від Перемишля. Треба було розпочати погоню за тими, що опустили Городок, обсадити важніші точки в околиці в напрямі Львова, знищити як найсильніше залізничий шлях, навязати контакт з українськими відділами на північ, північний захід і північний схід від Городка та переглянути всі військові й стаційні маґазини в місті та все військове майно й харчі, які там були, вивезти в безпечне місце. А тимчасом ніхто нічого не робив і не було ніяких приказів. Коли такий стан запримітив хор. Верхола, тоді сам, з власної ініціятиви, зачав переглядати стаційні забудування та по якімсь часі дійшов до маґазину, де було багато харчів і військового приладдя, та забрати цього вже не міг, бо Поляки розпочали вже протинаступ. Передтим ще зарядив хор. Верхола перебрання стаційної каси, та сам знищив ручними ґранатами зворотниці при вїзді на стацію, що вкоротці показалося дуже спасенним. Тут ще треба завважити, що до цього безділля а відтак замішання й хаосу серед українських відділів причинилося передусім те, що не було одної команди; кожний відділ ділав на власну руку й не оглядався на другі відділи.

Поляки у Львові, як пише Гуперт, на першу вістку про втрачення Городка, вислали ще в ночі капітана De Laveaux з 2 сотнями й панцирним поїздом з наказом відбити Городок й робити погоню з одної сторони на північ до Яворова а з другої сторони на полудне до Любіня Великого. De Laveaux приготовив свій наступ дуже старанно. Цей наступ розпочався десь по 15. годині. Ішов він з двох сторін: Панцирний поїзд з одною сотнею посувався з півночи на стацію, а друга сотня виконала обхід і наступала з полудневo-східної сторони та вкоротці вдерлася в місто. Українські частини поспішно опустили місто й не ставили жадного опору. Відворот рудецького відділу заслонював чет. Швець і хор. Верхола зі здобутим скорострілом і 2 стрільцями. Їм вдалося відступити без втрат; коло 18. години прибули вони до

села Ебенав (Ebenau), підчас коли сам відділ дійшов здається до Угерець Незабитівських. Поляки по відбиттю Городка не підпринимали жадної погоні, бо до того не мали сил.

В цьому описі не згадуємо про Любінців і Комарнянців, бо про їх акцію не маємо докладніших відомостей.

Про цей наступ на Городок полишилися два українські пресові звіти, а саме: 1.) В 5. числі „Стрийського Вістника" з 6. грудня 1918. р. пресовий звіт з 2. і 4. грудня, 6 год. попол. подає: „По сповненню своєї задачі опустили наші частини Городок на ново". (підписано: фон Папп, отам., шеф штабу); 2.) В 10. числі „Станиславівського Голосу" з 6. грудня 1918. р. є звідомлення Начальної Команди такого змісту: „5 грудня. Городок Ягайлонський зістав обсаджений нашими відділами 3. с. м. В Братківцях міст висаджено в воздух, наслідком сего перервано останну залізничу лінію для Поляків. Взято 50 бранців і 3 скоростріли. По виповненню сеї задачі наші відділи опустили Городок.."

Та це не було ніяким виповненням задачі, а причиною неповодження було: 1) брак означеної дальшої задачі по заняттю; 2) брак спільної команди; 3) непримінення найпростішої військової забезпеки; 4) брак співділання зі сторони укр. частин між Городком і Львовом, та інших. Остаточно ця акція була за скоро переведена, бо головні операції на Львів, для яких ця операція на Городок мала, здається, служити як відтяження, розпочалися щойно з кінцем грудня.

Одинокою користю цеї акції було тільки те, що висаджено в воздух міст, що для Поляків, як подає Гуперт, було дуже діймаючим, бо комунікація поміж Львовом і Перемишлем була перервана на два дні, а відтак через других два дні могла відбуватися тільки з пересідкою (стор. 108).

Наслідки цеї операції були такі. Рудецький відділ, який подався був з Городка до Угерець Незабитівських, правдоподібно тоді вже там на стало залишився й творив заслону для Рудок від Городка. Ним командував дальше чет. Швець. А Полякам в Городку прислав ґен. Розвадовський скріплення в силі 140 крісів і 11 скорострілів; крім того установив він тоді командантів двірців, враз із залогами на стаціях цеї залізниці Львів-Перемишль. І тепер цею залізницею знову почали пересуватися свобідно польські частини до Львова й зі Львова, а відірваний напад якогось українського відділу на цей шлях кінчився неуспіхом. Приміром 10. грудня пересунулася з Перемишля до Городка ґрупа майора Гемпля (1 курінь піхоти, 1 батерія й 1 панцирний поїзд), щоби атакувати Любінь Великий, але по невдалім наступі вернула зі стратою 7 людей знову до Перемишля. А польські панцирні поїзди їздили по цілім шляху й все відпирали наступи українських відділів. Приміром такий наступ відпер Городок при помочі панцирного поїзду 15. грудня. Тільки не знаємо, який відділ цей наступ робив.

3) Друга виправа на Городок з 18 на 19. грудня 1918. р. Рудецький відділ в Угерцях Незабитівських, що числив около 200 людей і здаєтся 3 скоростріли, мав забезпечувати Рудки від Городка. Та ця забезпека була досить непевна, бо не було резерв; вправді в Рудках лишилося ще кількадесять стрільців і старшин, але ця горстка в разі небезпеки не дуже то могла помогти. Віддаль поміж Рудками і Угерцями Незаб. є досить велика (около 15 км.) і на випадок розбиття угерецької сотні, відділ з Рудок вже не був би міг виратувати ситуації, тим більше, що не скоро міг довідатися про події на „фронті", бо поміж Угерцями а рудецькою командою не було телефонічного получення. Всякі повідомлення могли відбуватися тільки при помочі вістових. Крім того була ще одна велика хиба, а саме, що угерецька сотня не подавала рудецькій команді жадних ситуаційних, щоденних звідомлень, ані звітів стану. Тому угерецька сотня, зглядно її команданти робили все на власну руку й хіба тільки в дуже важних випадках повідомляли Рудки про ситуацію. Через те годі тепер усталити, чи ця сотня брала участь 15. грудня в згаданім вище наступі на Городок, чи ні. За це певним є, що сотня взяла участь в наступі на Городок, який відбувся з дня 18. на 19. грудня (1918. р.).

Цей наступ робили сотні Любіня, Комарна й Рудок, що були розташовані ближче Городка. Акція не була відокремлена, бо тоді-ж саме робили наступи на цю залізницю Львів-Перемишль і інші українські відділи. Гуперт у згадуваній вже книжці пише, що Українці перервали тоді цю залізницю в Хоросниці (на захід від Судової Вишні) і в Братковичах, та що вдерлися знову до Городка, звідки одначе відкинула їх городецька залога з панцирним поїздом, який надійшов їй на поміч зі Львова; втрати Поляків мали виносити 3 вбитих і 25 ранених, а Українці мали втрати 40 вбитих. Як з цими втратами було, не знати. Правдою є тільки, що Українцям наступ не вдався. З чиєї вини це сталося, не знаємо. Також не знаємо нічого ближче про акцію Любінців і Камарнянців. Знаємо тільки дещо про рудецький відділ з Угерець Незаб. Він дійшов тоді до залізничого шляху поміж горбом △ 292 а дорогою з Городка до Ебенав, але дальше посунутися поза тор вже йому не вдалося, бо загороджував йому дорогу панцирний поїзд, проти якого не мав жадної іншої зброї як кріси й скоростріли. Відділ пролежав в розстрільній цілий день 19. грудня, а вечером подався до Угерець Незабитівських; втрат здається не мав.

На цій виправі кінчаються зачіпні операції рудецького відділу.

Ці виправи показали рудецькій команді наглядно, що проти противнника, який оперує такими технічними засобами, як панцирні потяги, не можна вибиратися тільки з крісами й скоростілами (а й то в недостаточній скількости), але що треба мати до цього й гармати й інше технічне оружжя. А дальше рудецька команда, так як і самбірська, бачила, що Начальна Команда за мало звертає уваги на операції на просторах на захід від Верешиці аж по Сян, а тому, по взаїмнім порозумінню постановили вони, разом з деякими політичними зарядами, вислати в цій справі делеґацію до Начальної Команди. Отже, як то подає Др. Андрій Чайківський в своїх споминах п. з. „Чорні рядки", поїхали під латинське Різдво, коли то вже Поляки вдруге заняли Хирів (20. XII.), до Начальної Команди в Бережанах такі делеґати: Др. Андрій Чайківський від самбірського повіту, др. Ріпецький від турчанського, та пор. Іван Околот і чет. Кульчицький від війська. Делеґацію приняв тодішний шеф штабу полк. Мишковський (ґен. Павленко був хорий), та обіцяв прислати підмогу з артилерією. Але на раду, щоби залишити добування Львова, а заняти Перемишль не згодився, бо казав, що плян зробили попередні начальники, а він тільки виконує розпочате діло. (Він і Павленко були щойно 10 днів при командуванню). Остаточно висліду з цьої поїздки не було. „Шкода

було їхати“ — пише про це Др. Чайківський (стор. 70-73). А й на др-а Околота, як він про це тепер висловився, зробила ця поїздка неприємне враження. А обіцяна поміч в артилерії ще не скоро прийшла.

з.) Зачіпні операції Поляків; Рудеччина в небезпеці (від 21. до 26. грудня 1918. р.*)

1.) Випад Поляків з Городка на Угерці Незабитівські 21. або 22. грудня. Починаючи від 21. грудня 1918. р. аж майже до кінця грудня 1918. р, стала загрожувати Рудеччині постійна небезпека, внаслідок збільшеної в цих сторонах активности Поляків, та браку поважніших сил по українськім боці. Зачіпні операції Поляків започаткував випад їхньої городецької залоги на Угерці Незабитівські. До цього випаду вибрали вони собі день 21. або 22. грудня, коли то у Львові перебував Пілсудський і десь певно пополудні вирушили до села Годвишні (на північний захід від Угерець Незаб.); звідси обійшли вони Угерці і вночі заатакували несподівано з заду рудецьку сотню, яка їх не сподівалася, а вже найменш з цеї сторони. Сотня не ставила опору, бо стрільці по більшій части розбіглися. Поляки забрали в полон 17 людей (поміж ними був хор. Рондяк), та полеву кухну й вернули до Городка. Стрільці зі сотні за короткий час знову позбиралися та тримали Угерці дальше.

Цей випад Поляків з Городка був якби пригривкою до більшої операції, що відбулася за кілька днів.

2). Операції ґрупи Сопотніцкого (24 — 25. грудня). Коли операції українських частин під Львовом стали Полякам дуже загрожувати, було польське командування (Dowództwo Wschód) примушене здержати свою успішну офензиву з Перемишля й Сянока на Хирів — Самбір, щоби ратувати Львів. Цю офензиву, ведену від 11. грудня, перервано 23. грудня, а з деяких частин, які брали в ній участь та нових підмог сотворено між 21. а 23. грудня в Перемишлі нову ґрупу, команду якої перебрав підполк. Сопотніцкий (автор книжки п. з. „Kampanja polsko-ukraińska“). Ця ґрупа складалася з чотирьох курінів піхоти одної сотні скорострілів, чети уланів, двох легких самостійних батерій і з одної батерії далекострільних гармат. Загальний боєвий стан цієї ґрупи виносив около 2.400 крісів, 22 сковостріли, 150 їздців і 10 гармат. 23. XII. одержав Сопотніцкий від ґен. Розвадовського (тоді командуючого операціями в Східній Галичині) такі устні вказівки: „Положення під Львовом є для Поляків дуже критичне; Українці, зміцнені свіжими силами, посунулися під самі передмістя Львова, які безнастанно атакують. Крім того нагромадили Українці більші сили в Любіні Великім, щоби заатакувати Городок Ягайлонський. Отже задачею Сопотніцкого є: розбити українські сили під Любінем Великим, відтак пересунути ґрупу здовж гостинця Любінь Великий — Ставчани — Оборошин — Львів і перевести ці акції, які покажуться конечними до відтяження й ратування Львова“ (стор. 68).

Як з цеї диспозиції бачимо, то удар групи Сопотніцкого цілком не був вимірений проти Рудеччини; але тому, що операції мали відбутися в такім близькім сусідстві, мусіли вони зачіпити й Рудеччину, що й дійсно сталося, та наробило великого клопоту команді в Рудках.

По пересуненню ґрупи Сопотніцкого з Перемишля до Городка в ночі з 23. на 24. грудня, розпочав він зараз цього самого дня (це є 24. XII). операції й заняв в полудневих годинах села Керницю, Черляни й Артищів, які були йому потрібні при дальшій акції на Любінь Великий. Цю акцію забезпечувала йому на правім крилі одна сотня городецької залоги, що в міру конечности посувалася здовж гостинця Городок — Ебенав Стоділки — Угерці Незабитівські. Вона хоронила курінь цеї ґрупи (курінь майора Венцковського), якого одна частина, що посувалася здовж гостинця з Городка до Любіня, заняла Черляни й Малковичі, а друга частина заняла Артищів. Над вечером 24. XII. дійшла городецка сотня до Ебенав де заночувала (Sopotnicki: „Kampanja polsko ukraińska“, стор. 70).

Під натиском городецької сотні, а ще більше певно під враженням, що українські відділи в Черлянах, Артищеві й Керниці були розбиті, та що ці місцевости опинилися в польських руках, рудецька сотня відступила з Угерець Незабитівських до Завидович. До Рудок дійшли над вечір трівожні вісти та спричинили занепокоєння, бо при браку розвідки, ніхто не знав про пляни Поляків. Дорога з Городка до Рудок була отворена. Щоби хоч трохи забезпечити Рудки, зарядив п р. Околот, щоби цілий відділ з Рудок, крім кількох людей, зараз вирушив в напрямі на Угерці Незабитівські. Відділ в силі около 60 людей з одним чи двома скорострілами та зількома старшинами, вирушив з Рудок коло 17 години, та дійшов незабаром до Гошан. Тут поділився на дві части; менша зі скорострілом, під командою хор. Верхоли залишилася як застава за Гошанами на дорозі до Годвишні (звідки могли також прийти Поляки) а друга частина пішла гостинцем аж до дороги до Угерець Незаб.; звідси подалася до Завидович, для скріплення сотні чет. Швеця. Та в короткім часі чет. Швець, одержавши якісь відомости, зарядив марш до Комарна. Тут вже були деякі рудецькі старшини, як прим. чет. Йовик. Здається в наслідок спільного порозуміння старшин, відділ ще цеї самої ночі відїхав на санях до Рудок, де приїхав десь над раном. Трохи пізніше вернув і хор. Верхола з відділом зі застави. Десь в полудне прийшов до Рудок телефонічний приказ зі Самбора, щоби призначити 2 старшин і кількох кулеметчиків до обсади панцирного поїзду, який якраз вислано до Рудок. До цього зголосилися чет. Швець і хор. Верхола; вони забрали кількох кулеметчиків і над вечер вже примістилися в панцирнім поїзді, з яким поїхали зараз до Комарна, щоби відтак ратувати ситуацію під Любінем.

А ситуація була поважна, бо саме того дня (25. XII.) Любінь впав. Сопотніцкий заатакував його перед полуднем з північно-східної сторони, з ліса коло двора Дубова Долина, звідки найменше можна було сподіватися польських відділів, демонструючи рівночасно наступи з Керниці й Черлян; в цей спосіб вдалося йому розбити українські частини так, що вони не могли виконати протинаступу й тому міг звернутися тепер фронтом проти Ставчан, де були більші відділи Наддніпрянців, певний, що не заатакують його зі заду. В цій певности утвердила його ще телефонічна розмова зі самбірською командою, яку йому вдалося навязати (бо Любінці не повідомили про катастрофу своїх сусідів і не поперетинали дротів) з якої дові-

---

*) На основі: *А.* 1) устних інформацій п. Омеляна Верхоли; 2) рукопису історії 8. бриґади о. Дра Вергуна; 3) власних спостережень автора.

Б. друкованих річей: 1) Sopotnicki: »Kampanja polsko-ukranska«; 2 Hupert: »Walki o Lwów«.

дався, що тамошня команда, крім панцирного поїзду, не має ніяких резерв. Тому він забезпечив Любінь тільки слабими обсерваційними стійками й уставив одну батерію проти панцирного поїзду а всі сили звернув на Ставчани (стор. 72-74).

3.) Панцирний поїзд Ч. 2. Коли самбірська команда довідалася про упадок Любіня, вислала до Рудок провізоричний панцирний поїзд під командою чет. Солодухи, та видала приказ рудецькій команді доповнити його обсаду. Рано 26. грудня (1918. р.) чет. Швець, що перебрав команду цього поїзду, довідавшись в Комарні про ситуацію, наказав його виїзд під Любінь. Коли він вже минув Порíче Задвірне, зачали його обстрілювати, спершу з крісів, а відтак з гармат, які заздалегіть уставив проти него Сопотніцкий. Він переїхав міст на Верешиці й доїхав до будки за Косівцем, де стріляв з кулеметів в напрямі Любіня. Під вечір взяв участь в наступі на стацію Любінь, який виконали здається Любінці; по зайнятю стації перебув там через ніч а на другий день рано поїхав на розвідку й заїхав до ліса коло Басівки під Львовом. Там звязався з частинами „Групи Щирець" і підлягав її приказам. Його база була в Ставчанах аж до хвилі, коли то Поляки вдруге заняли Любінь (12. І. 1919). —

Цей панцирний поїзд був спочатку тільки по назві „панцирний". Він складався з машини, критої звичайними залізними бляхами, та з одного товарового вагону, критого залізними порогами, зі зворотниць. Цей вагон містив одну гармату й 3 скорострілі. Його задна стіна була до половини вирізана, щоб можна стріляги з гармати. До цього поїзду були дочіплені ще дві звичайні льори з технічним знаряддям і шинами, та службовий вагон, де була полева кухня й приміщувалися сапери та рахунковий підстаршина; цей вагон відчіплювано, коли поїзд їхав на фронт. Крім цього мав він ще дві льори з вуглем, який стало доповнювалося. До обслуги скорострілів було 6 кулеметчиків а до обслуги гармат 3 гарматчиків. Командував ними хор. Верхола. Технічний відділ складався з 8 людей. До обслуги машини був машиніст з помічником. Гармата мала спочатку тільки 3 стрільна й то зіпсовані. Обслуга скорострілів походила з Коропужа (в Рудеччині); інші зі Самбірщини й Старосамбірщини. Цей поїзд збудував чет. Солодуха в Дрогобичі й з ним приїхав до Рудок, та передав команду над ним чет. Швецеві. Цей панцирний поїзд мав число 2, а стрільці називали його „Люся".

Виїзд панцирного поїзду Ч. 2 під Любінь був якби звістуном, що небезпека вже минула. Тут належить зазначити, що цей наступ Поляків на Любінь не викликав в Рудках жадної паніки. Вправді команда й повітовий комісаріят приготовилися до відізду, оскільки би Поляки наближувалися до Рудок, але це річ цілком зрозуміла. Про ці приготування довідалися довірочно Поляки й може знову щось задумували, бо команда зарядила 26. XII. арештування около 14 рудецьких Поляків, яких відіслала до Самбора; вони по 10 днях повернули домів.

ж.) Час зглядного спокою (від 27. XII. до 11. І. 1919); деякі зміни в Рудеччині.*)

Виправа Сопотніцкого не мала для Рудеччини більших наслідків. Зараз 26. грудня все вернуло до первісного життя. Сотня, що відступила була з Угерець Незаб., вернула там знову, тільки з іншим командантом (здається був ним чет. Йовик). А поза „фронтом" зайшли зміни хіба настільки, що рудецька команда виміняла частину стрільців, які перебували стало в Рудках, та яких близькість дому деморалізувала, з командою в Любіні Великім (щось 30-40 людей), та що тоді, з кінцем грудня, наступила зміна команданта. Як відомо, Державний Секретаріят Військових Справ наказав ще 10. грудня зладити спис артилерійських старшин, а відтак їх покликав до формованих в ріжних місцях батерій. І пор. Околот, як артилерійський старшина, мусів податися там, де його покликали. Команду по нім переняв на кілька днів провізорично пор. Байґерт, а відтак, десь при самім кінці грудня пор. Укарма, якого прислала самбірська команда. Цей новий командант не проявив більшої ініціятиви. З його заряджень, типових для комендантів міст, це наказ, щоби всі вивіски в Рудках були в українській мові. До створення більшої боєвої сили та сильнішої обсади загрожених місць а тим самим до створення правильного фронту за нього ще не прийшло, що мало з початком другої декади січня 1919. р. дуже поважні наслідки й о мало що не скінчилося катастрофою.

1. січня 1919 р. прибула до Рудок одна свіжа сотня, около 200 людей, під командою чет. Чайківського. Її прислала Рудеччині Окружна Команда в Самборі, Ця сотня обсадила зараз село Довгомостиска під Судово Вишнею; з цього села здається походила більшість стрільців. Вони там сильно трималися, а коли вже мусіли відступити, то обсадили сусідне село Никловичі, дещо на полудне від Довгомостиск. Так на рудецькім „фронті" було від 1. до 13. січня 1919 р. вже дві сотні з невеличким відділом в Рудках, що був ніби резервою. Та ані угерецька сотня, ані сотня чет. Чайківського не мала телефонічної злуки з Рудками, а тим менше не мали контакту зі собою. Ці сили, що виносили разом зі залогою Рудок около 400 крісів і кілька скорострілів, не представляли вже тоді поважнішої сили. Передусім бракувало тут артилерії, що давалося дуже сильно відчувати. Тут ще треба зазначити, що аж до початку другої декади січня 1919. р. Українська Начальна Команда не зацікавилася ближче рудецьким відтинком, хоч саме звідси можна було тоді завдати Полякам болючий удар, бо можна було під Судовою Вишнею перервати на довше залізничий шлях Львів - Перемишль та тимсамим відтяти Львів від заходу. І здається, що щойно офензива ґрупи ґен. Зелінського на Любінь Великий дн. 12. І. 1919. р. звернула увагу Начальної Команди на вагу рудецького відтинку.

В часі від 27. VII. 1918. аж до 11. І. 1919. включно, панував на рудецькім відтинку зглядний спокій, перериваний час від часу якимсь незначним в наслідках виступом, передусім українських відділів. І так на 1. січня, як подає Гуперт, на відтинку Судової Вишні ушкодило 600 Українців міст між Судовою Вишнею а Родатичами і тим перервали на один день комунікацію. Саму Судову Вишню заатакували відтак Яворівці, та їх Поляки при помочі панцирного поїзду відкинули (стор. 129). 2. січня зірвано телефонічні получення й непоковно тор аж по Городок а 3. січня острілювано поїзди в Судовій Вишні й Городку. (стр. 142). Здається, що в цих акціях брав визначну участь відділ чет. Чайківського з Довгомостиск.

Згадаємо ще про плян Поляків, що відносився до

*) На основі цих самих даних, що в попередніх розділах.

Рудеччини, якого вони не виконали. В звязи з акцією ґен. Ромера, який мав передертися з Рави Руської до Львова, та вдарити на зади Українських частин, наказало польське командування зачіпну акцію й на всіх інших відтинках. 7. січня наказав ґен. штаб польський ґен. Розвадовському наступ зі Судової Вишні через Рудки на Комарно, а з Хирова на Самбір. А ще попереднього дня пересунув Розвадовський значні сили з Радимна в ці, сумежні з Рудеччиною околиці. І так до Судової Вишні прибуло три куріні й дві батерії а до Городка 1. курінь піхоти, 1 полк уланів і 1 полк артилерії. Обі ґрупи підлягали ґен. Зелінському (Hupert, „Walki o Lwów", стор. 144 — 145). В Судовій Вишні найшлися ці сили вже 9. січня, та були би певно заняли Рудки й Комарно, якби не змінено плян. Ґен. Розвадовський наказав пересунути ці сили зі Судової Вишні до Городка, та розпочати 12. І. офензиву але не на Рудки — Комарно, але знову на Любінь Великий. Змінений напрям цеї офензиви зберіг Рудеччину для Укрїнської Армії; сама офензива в близькім сусідстві наробила великого страху рудецькій команді, бо забезпека польського правого крила мало що не заняла Рудок, і тільки завдяки помочі полковника Кравса, ситуацію уратовано. Саме тоді зачалася вже творити правильна операційна ґрупа під безпосередними приказами полк. Кравса; про її повстання та операції буде мова в II. частині історії.

До часу повстання ґрупи сама Рудеччина не змогла створити ані більших боєвих частин ані обсадити фронту; якщо сама територія зберіглася для Української Армії, то це сталося тільки завдяки сприяючим обставинам та завдяки енерґії деяких одиниць з команди, передусім завдаки пор. Околотові, який зумів заховати належний спокій та використати сприяючі обставини. — Кінець І. частини.

ВІД РЕДАКЦІЇ.

З причин незаложних від Редакції не моглли ми подати в цьому річнику докінчення статті „Рік в Холодному Яру" Торліса Торського. Продовження цих споминів будуть появлятися в чергових числах „Літопису" в 1933 р.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ
ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
IV. річник / Число 11. / Листопад 1932.

*

ЗМІСТ

Редаґують: *Лев Лепкий* і *В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*
Друкарня ОО. Василіян у Жовкві

Купуйте

Спішіть з замовленням!

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР-АЛЬМАНАХ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“ на 1933 рік

Нова мистецька обгортка кисти арт. Василя Дядинюка.

Богатий зміст!

Цікаві ілюстрації!

Ціна 3 зол., з пересилкою 3·50.

Дістати можна Істор. Кал. Альм. „Червоної Калини“ по всіх українських книгарнях в краю і за границею або у ВИДАВНИЦТВІ „ЧЕРВОНА КАЛИНА“, в Льві— Підвалля 7.